

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

ÇAY TARIMININ YAPISI IŞIĞINDA ÜRETİCİ
SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

Köksal KASABOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ocak-1993

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇAY TARIMININ YAPISI IŞIĞINDA ÜRETİCİ
SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI ÜZERİNDE BİR
ARAŞTIRMA

Köksal KASABOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde
"İktisat Yüksek Lisans"
Ünvanının Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 14 Ocak 1993
Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Ömer GÜRKAN
Juri Üyesi :
Juri Üyesi :

Enstitü Müdürü: Prof.Dr. Alaattin TANDOĞAN

Ocak-1993
TRABZON

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE'DE ÇAY TARIMININ BAŞLANGIÇ VE GELİŞİMİ	8
1.1. Devlet Tekeli Kaldırılmadan Önceki Dönem	8
1.2. 3092 Sayılı Kanun ve Çay Tekelinin Kaldırılmasından Sonraki Dönem	9
2. TÜRKİYE'DE ÇAY TARIMININ YAPISI	11
2.1. Üretim Alanları	11
2.1.1. Çaylık Alanların Gelişimi	11
2.1.2. İller İtibariyle Çaylık Alanlar	12
2.2. Üretici Sayısı	12
2.2.1. Yıllar İtibariyle Üreticilerin Dağılımı	13
2.2.2. Dekar Büyüklüklerine Göre Üreticilerin Dağılımı	13
2.3. Yaş ve Kuru Çay Üretim Miktarı	14
2.3.1. Devlet Tekeli Kaldırılmadan Önceki Dönem (1960-1984)	14
2.3.2. Devlet Tekeli Kaldırıldıktan Sonraki Dönem (1985-1991)	15
2.4. Kuru Çay İşleme Kapasitesi	16
2.4.1. Özel Sektörün Faaliyete Geçmesinden Önceki Dönem	16
2.4.2. Özel Sektör Faaliyete Geçtikten Sonraki Dönem	18
3. TÜRKİYE'DE ÇAY TALEBİ	20
3.1. Çay Talebinin Yapısı	20
3.2. 1980-1991 Yıllarında Yurt İçi Tüketim Değişimi	20
3.3. Arz Talep Fazlası Stok Çay Durumu	21
4. TÜRKİYE'DE ÇAY FİYATLARI VE MALİYETLERİ	23
4.1. Taban Fiyatlarında Gelişmeler	23
4.2. Kuru Çay Fiyatlarında ve Maliyetlerinde Gelişmeler	24
5. TÜRK ÇAYININ DIŞ REKABET ŞANSI	26
5.1. Çayda Dış Rekabet Koşulları	26
5.2. Türkiye ve Dünya Çay Satış Fiyatlarının Mukayesesi	27
5.3. Türkiye'nin Şansı ve Potansiyel Müşterileri	28
6. ÜRETİCİLERİN SEKTÖR TERCİHİ	29
6.1. Kamu Sektörü Değerlendirilmesi	29

6.2. Özel Sektör Değerlendirilmesi	29
7. ÜRETİCİLERİN PROBLEMLERİ	31
7.1. Hasat ve Taşıma Problemleri	31
7.2. Satma ve Kontenjan Problemleri	32
7.3. Taban Fiyat Uygulamalarının Etkileri	33
7.4. Ödeme Problemleri	34
7.5. Çaylıkların Bakım, Budama ve Gübreleme Problemleri	35
7.6. Üreticilerin Örgütsel Problemleri	35
8. ÜRETİCİ PROBLEMLERİNİN ÇÖZÜM YOLLARI	36
8.1. Yasal Düzenleme İhtiyacı	36
8.2. Kontenjan Uygulamasının Kaldırılması	37
8.3. Gerçekçi Taban Fiyat Uygulaması	37
8.4. Uygun Ödeme Politikaları	39
8.5. Alternatif Ürün Politikalarının Geliştirilmesi	40
8.6. Üretici Örgütsel İlişkilerinin Düzenlenmesi	40
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	42
EKLER	49
TABLolar	60
YARARLANILAN KAYNAKLAR	80

TABLolar LISTESİ

- Tablo 1. Anket uygulanan Bölgelerdeki Üretici Merkezleri, Uygulanan ve Yanıtlanan Anket Sayısı S.5
- Tablo 2. Anket Uygulama Bölgesinde Üretici Sayısı, Çaylık Alan, Satınalınan Ürün Miktarı ve Yüzde Oranları S.6
- Tablo 3. Anket Uygulama Alanı ve Kapsamı S.7
- Tablo 4. 1950-1991 Yılları Arasında Türkiye'de Çaylık Alanların Gelişim (Dekar) S.11
- Tablo 5. 1960-1991 Yılları Arasında İller İtibariyle Çaylık Alanlar (Dekar) S.12
- Tablo 6. 1970-1991 Yılları Arasındaki Üretici Sayısı S.13
- Tablo 7. 1991 Yılı İtibariyle Dekar Büyüklüğüne Göre Üreticilerin Dağılımı S.14
- Tablo 8. 1960-1984 Yılları Arasında Yaş ve Kuru Çay Üretim Miktarları (Ton) S.15
- Tablo 9. 1985-1991 Yılları Arasında Çaykur ve Özel Sektör Yaş ve Kuru Çay Üretim Miktarları (Ton/Yıl) S.15
- Tablo 10. 1950-1984 Yılları Arasında Devlete Ait İşletme Sayısı ve Kapasite Artışları S.17
- Tablo 11. 1973-1980 Yılları Arasında İmha Edilen Yaş Çay Miktar ve Bedelleri S.17
- Tablo 12. 1985-1991 Yılları Arasında Çaykur ve Özel Sektör Çay İşleme Kapasitesi ve Fabrika Sayıları S.18
- Tablo 13. 1980-1991 Yılları Arasında Çay Satışları (Ton) S.21
- Tablo 14. 1980-1991 Yılları Arasında Kuru Çay Üretim Satış ve Stok Durumu (Bin-ton) S.21
- Tablo 15. 1980-1991 Yılları Arasında Yaş Çay Taban Fiyatları ve Artış Oranları (Kg) S.23
- Tablo 16. 1984-1991 Yılları Arasında Çaykur Paketli Çay Maliyetleri-Ortalama Satış Fiyatı ile Fiyat Artışlarınının Tüketici Fiyat Artış ile Mukayesesi S.24
- Tablo 17. Dünya ve Türkiye'de Çay Satış Fiyatları S.27
- Tablo 18. Taban Fiyatların Yeterliliği S.38
- Tablo 19. Çaydan Kazanılan Gelirin Yeterliliği (%) S.38
- Tablo 20. Yasal Düzenleme İhtiyacı S.39

- Tablo 21. Çayda Devlet Tekelinin Kaldırılmasına Üreticilerin Bakış Açısı S.60
- Tablo 22. Üreticilerin Özel Sektöre ay Satmasının Tercih Nedeni S.61
- Tablo 23. Üreticilerin aykur'a ay Satmasının Tercih Nedeni S.64
- Tablo 24. ay Satılması Esnasında Üreticilerin Bekletilme Durumu S.63
- Tablo 25. Üreticilerin Özel Sektöre Sattığı ayın Yükleme Durumu S.64
- Tablo 26. aykur Kampanyayı Kapattıktan Sonra Üreticilerin Özel Sektöre ay Satma Durumu S.65
- Tablo 27. Özel Sektörün ay Parasını Ödeme Sisteminin Yetersizliği S.64
- Tablo 28. Taban Fiyatların Yeterlilik Durumu S.67
- Tablo 29.aykur'un 1991 Yılı ay Parasını Ödeme Sisteminin Yetersizliği S.68
- Tablo 30. ay Parasının Ödemesinde Yasal Düzenleme İhtiyacı S.69
- Tablo 31. Üreticilerin Örgütsel İlişkilerinin Yeterliliği S.70
- Tablo 32. Üreticilerin aylıklara Bakım, Budama ve Gübreleme Durumu S.71
- Tablo 33. Üreticilerin Makasla ay Toplama, Yüksek Taban Fiyat, Peşin Ödeme Tercih Durumu S.72
- Tablo 34. ay Hasatının Zorlukları S.73
- Tablo 35. Sahip Olunan aylık Alan S.74
- Tablo 36. Üreticilerin ayları Yarıya Verme Durumu S.75
- Tablo 37. Üreticilerin aydan Kazandığı Gelirin Yeterliliği S.76
- Tablo 38. Çaya Alternatif Ürünlerin Geliştirilme Zorunluluğu S.77
- Tablo 39. Üreticilerin aykur'un Özelleştirilmesine Bakış Açısı S.78
- Tablo 40. Çayda Sorunların çözümüne Öncelikli Çözüm S.79

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı; Ülkemizde çay tarımında Devlet Tekelinin kaldırıldığı 4 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı kanun çıktıktan ve böylece çay üretim ve pazarlamasında özel sektörün faaliyetine izin verildikten sonra aradan geçen sekiz yıllık bir zaman sürecinin sonunda kamu ve özel sektörün ulaştığı boyut, üretim ve tüketim yapısındaki değişimleri sergilemek ve yeni piyasa şartlarında çay üretim bölgesinde mevcut olan toplam 2152/8 üretici ailesinin problemlerini ve bu problemlerin çözüm yollarını bilimsel bir araştırma konusu yapmak suretiyle tespit etmek ve ortaya koyabilmektir.

Böyle bir konuda araştırma yapılmasını gerekli kılan birkaç sebep vardır.

Çay üretim bölgesinde, fiilen çay tarımıyla uğraşan 2152/8 üretici mevcut olup, bu bölgedeki çay tarımı tamamen monokültür olarak aile işletmeciliği şeklinde sürmektedir (Anonim, 1991 a).

1984 yılı çay tarımı ve üreticileri açısından önemli bir dönemdir. Bu tarihe kadar Devlet Tekeli ile yürütülen çay tarımı, bu tarihten sonra özel sektörün de faaliyetine izin verilmesiyle birlikte, işletmecilik açısından tekelci piyasa yapısından oligopol piyasasına geçilmiştir (Özyurt, 1989).

Bu yeni dönem başladıktan sonra geçen sekiz yıllık bir zaman süresi, yapılacak bir araştırma neticesinde tespit edilecek sonuçların değerlendirmesini yapabilme açısından yeterli bir süre olduğu düşünülmüştür. Bu yeni dönemde çay sektörünün yapısı ve üreticilerin sorunlarının, önceki döneme göre farklılıklar gösterebileceği hususu dikkate alınarak, üreticilerin var olan problemlerinin ve bunların çözüm yollarının tespitinin bir araştırma konusu yapılarak saptanmasına gerek duyulmuştur.

İkinci olarak, özellikle günümüzde Dünyada pek çok ülkede ve de bizim ülkemizde sözü edilen özelleşmenin, çayda kamu payını kurumsal olarak sürdüren ancak Devlet Tekelinde olan çay satınalma, işleme ve pazarlamasında kamunun yanında, özel sektörün de faaliyetine imkan tanımak suretiyle, rekabetçi bir ortam sağlanması amacıyla gelinen noktanın üreticiler açısından incelenmesinin, bir araştırma konusu yapılmak suretiyle değerlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmayı gerekli kılan bir diğer husus; her şeyden önce çay politikasının belirlenmesinde en önemli göstergenin üreticilerin üzerindeki etki ve

tepkilerin neler olduğu ve olabileceğinin doğru olarak tahmin edilmesi için gerekli olan analitik bilgilerin yine bir araştırma sonucunda ortaya konmasının daha doğru olacağını düşünülmesidir.

Bu çalışmada, çay sektöründeki gelişmeler ve kamu ve özel sektörün yapısı ve piyasanın durumuna ait bilgiler; bu konuda yayınlanmış çeşitli kitap,dergi, tebliğ, sempozyum ve seminer notları kaynak kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Değinilen üretici sorunları ve bunlarla ilgili çözüm önerileri ise uygulanan anket sonucunda yapılan tespitler sonucudur.

Anket uygulaması, 1991 yılı itibariyle mevcut 215278 çay üreticisi aileden oluşan ana kütleden, isteğe bağlı olarak seçilen % 0.32 oranındaki 700 üretici ailesine uygulanmıştır (Tablo 1).

Anket uygulama alanı olarak Çaykur'a bağlı çay fabrikalarına kayıtlı ve ruhsatlı üreticilerin kayıtlarının bulunduğu 45 yaş çay işletmesine bağlı üreticilerin hinderlandı, tüm bölge üreticilerini temsile uygun bulunduğundan anket uygulama alanı olarak kabul edilmiş, sözkonusu üreticilerin bağlı olduğu işletmeleri il bazında guruplandırmıştır (Tablo 2).

Bu gruplandırma sonucu, üretici sayısı, çaylık alan ve üretilen çay miktarı ağırlığı dikkate alınarak, bu orana yakın sayıda anketin, bu üç bölge üreticisine uygulanması sağlanmıştır (Tablo 3).

Anket çalışmasında tüme varım yöntemi benimsenmiş, amprik bir çalışma yapmak için uygun veriler sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrudan ölçmeler, yani anketler yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Birinci bölümde; çay tarımının başlangıç ve gelişimi Devlet Tekeli kaldırılmadan önce ve sonra olmak üzere iki ayrı dönem olarak ortaya konulmuş, ikinci bölümde;çay tarımının yapısı, üretim alanları hakkında günümüze kadar olan gelişmeler konusunda bilgi verilmiş, yaş ve kuru çay üretim miktarları, işletme kapasiteleri yine Devlet Tekeli öncesi ve sonrası durum olarak incelenmiş ve çay talebinin yapısı hakkında konuyla ilgili kaynaklara dayanılarak bilgiler ve analiz sonuçları verilmiştir.Üçüncü bölümde; Türkiye'de çay talebi, talebin yapısı, yurt içi tüketim değişimi, arz talep fazlası stok çay durumu, dördüncü bölümde;Türkiye'de çay fiyatları ve maliyetleri, taban fiyatları, kuru çay fiyatlarında ve maliyetlerindeki gelişmeler, beşinci bölümde ise;Türk çayının dış rekabet şansı, çayda dış rekabet koşulları, Türkiye ve dünya çay satış fiyatlarının mukayesesi ve Türkiye'nin şansı ve potansiyel müşterileri incelenmiştir.

Bunları izleyen üç bölüm, hemen tamamen uygulanan anket sonucu elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre ortaya konulmuştur. Bu anket, 1991 yılı itibariyle yaklaşık 215278 çay üreticisi aileden oluşan ana kütleden, isteğe

bağlı biçimde seçilen % 0.32 oranındaki 700 aileye uygulanmıştır. Uygulama alanı 1052 köy veya mahalle şeklindeki yerleşim birimidir. Uygulamada, Çaykur fabrikalarının hunderlandındaki çay alım merkezleri esas alınmıştır.

Numune seçimi ve anket uygulamasında, çay fabrikalarında görev yapan ve üreticiyi yakından tanıyan tarım teknisyenleri, ziraat mühendisleri, tarım şefleri ve tarım müdürlerinin bilgi, tecrübe ve katkılarından yararlanılmıştır.

Anket toplamı 3 sayfa olup, 20 sorudan ibarettir. Sorular herhangi bir gruplandırmaya dayandırılmamış, ancak üreticilerin genel eğilimlerini, tercihlerini, sorunlarını ve sorunlarına çözüm önerilerini tespit ediyor imajı vermekten kaçınarak, sanki üretici bizzat yaşadığı, hissettiği sorunları kendiliğinden anlatıyormuş gibi bir sohbet havası verilmeye çalışılarak, gerçekte üreticileri etki altına bırakmaksızın verdikleri yanıtlarıyla eğilimlerini, tercihlerini, düşüncelerini, sorunlarını ve çözüm önerilerini tespit etmeye yönelik bir anket formu düzenlenmiştir.

Üreticilere, çayla ilgili herhangi bir konu ya da sorunla ilgili olarak sadece tek bir soru sormak yerine, o konu veya soruna bir kaç soruda ve değişik bölümlerde, farklı açılardan sorarak hem o sorun daha sağlıklı ortaya konulmaya çalışılmış, hem de tek bir konu veya sorunu değişik birkaç soruyla da test ederek, değerlendirmede otokontrol sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın her kademesinde çay tarımı ve endüstrisini çok yakından tanıyan ve üst seviyede sorumluluklar yüklenen çeşitli kamu ve özel sektör üst düzey yöneticileriyle tartışmalar yapılarak veri derlemeden kaynaklanan hatalar azaltılmaya çalışılmıştır.

Anket uygulamasında elde edilen veriler değerlendirilirken mümkün olduğu ölçüde bunlara sadık kalınmış, sadece tutarsız olabilecek veri ve anketler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Anket uygulanan üreticilere geniş bir serbestlik tanınması amacıyla anketin son kısmında açık bölüm bırakılmış ve ankette yapılan açıklamada mevcut soruların ve cevaplarının haricinde çayla ilgili her konuda üreticilerin sorunları ve çözüm önerilerini diledikleri gibi ifade etmelerine fırsat verilmiş, ayrıca ankete katılan üreticilerin kimliğinin ve düşüncelerinin bilinmesinin yaratabileceği güvensizlik ve psikolojik baskının etkilerini silmek için ankete katılan üreticilerin kimlik bilgilerine yer verip vermemesinin serbest olduğu açıkça belirtilmiştir.

Gerçekten de bazıları ismini ve adresini açıkça yazarak bazıları ise yazmadan, pek çok üretici, anket soruları ve cevapları haricinde çok net ve somut ifadelerle, çeşitli üretici sorunları ve çözüm önerilerine sıkça ve genişçe yer verdiler.

Bu serbest görüşlerin çoğu çok ilginç ve içten bir düşünce şeklinde ifadeler taşıdığından, araştırmanın son bölümünde; noktasına, virgülüne dokunulmadan aynen yazılmasının ve yer verilmesinin yararlı olacağını düşündüm ve araştırma konusuyla ilgili görüş, düşünce ve önerilere yer verdim.

Anket uygulaması sonucu elde edilen veriler, tablo haline dönüştürülerek araştırmanın son bölümünde tablolar halinde gösterilmiştir. Anket uygulamasında değişik karakteristiğe sahip üç bölge ayırt edilmiş, değerlendirmeler de buna göre yapılmıştır. Bölgeler arasında yapılan sıralamada üretici sayısı, üretim alanı ve üretim miktarı bakımından yoğunluk derecesine göre Rize, Trabzon ve Artvin Bölgesi şeklinde önem derecesine göre sıralama yapılmıştır. Ordu ve Giresun illerindeki üretici sayısı ve üretim alanları da çok düşük düzeyde olduğundan bu illerde Trabzon ili dahilinde düşünülmüş ve Trabzon, Ordu, Giresun illerini kapsayan araştırma bölgesi Trabzon Bölgesi olarak kabul edilmiştir.

Tablolarda ilk başta Rize Bölgesi yer almış ve Rize ili sınırları dahilindeki çay üretim alanlarını kapsamaktadır. İkinci sırada, Trabzon bölgesi yer almış ve Trabzon, Giresun, Ordu il sınırları dahilindeki üretim alanlarını kapsamaktadır.

Anketör olarak seçilen 700 numunenin bu üç anket uygulama bölgesi itibariyle dağılımında; üretim miktarı ve üretim alanı ağırlık olarak alınmış, Rize Bölgesi için toplam 32 işletme bölgesinden tesadüfi olarak seçilen 9 işletme bölgesinde 405 üretici ailesi, Trabzon Bölgesinde mevcut 9 işletme bölgesinden tesadüfi olarak seçilen 5 işletme bölgesinde 225 üretici ailesi, Artvin Bölgesinde mevcut 4 işletme bölgesinden tesadüfi olarak seçilen 2 işletme bölgesinde 700 üretici ailesi seçilerek bu araştırma anketi uygulanmıştır.

Bu üç bölgede seçilen toplam 16 işletme bölgesinde toplam 700 aileye uygulanan ankette cevaplandırma ve geri dönüş oranı 622 anket ve % 88.86 düzeyinde olmuştur. % 11.14 oranında anketin cevaplandırılmamış olması, anketörlerin anketi cevaplandırıp cevaplandırmada serbest bırakılmalarından kaynaklanmıştır.

Anket cevaplarının değerlendirilmesinde, her bir soru ayrı ayrı değerlendirilmemiş, ancak ilgili konu içinde, o konuyla ilgili bir veya bir kaç soru önce tüm bölgeler genelinde, sonra da her bir bölge için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Değerlendirmede mümkün olduğu kadar sade ve basit bir anlatımla ilişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun amacı, konuyla ilgilenen her kesimden geniş bir halk kitlesinin konuyu kolayca anlayabilmesine olanak sağlamaktır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde basit aritmetik ortalamalara ve nisbi (%) şeklindeki karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Anket uygulanan bölgelerdeki üretici merkezleri, uygulanan ve yanıtlanan anket sayısı,

Ait olduğu bölge adı	Üretici merkezi	Uygulanan anket sayısı	Yanıtlanan anket sayısı	Yanıtlanmayan anket sayısı
Rize	Çayeli Ç.Fab.	45	42	3
Rize	Gündoğdu Ç.Fb.	45	40	5
Rize	Pazarköy Ç.Fb.	45	40	5
Rize	Ahbarlık Ç.Fb.	45	40	5
Rize	Zihniderin Ç.Fb.	45	41	4
Rize	Ardeşen Ç.Fb.	45	42	3
Rize	Çiftlik Ç.Fb.	45	40	5
Rize	İyidere Ç.Fb.	45	41	4
Rize	Taşlıdere Ç.Fb.	45	41	4
Yöre Top.		405	367	38
Trabzon	Hayrat Ç.Fb.	45	37	8
Trabzon	Çamlı Ç.Fb.	45	40	5
Trabzon	Sürmene Ç.Fb.	45	39	6
Trabzon	Araklı Ç.Fb.	45	36	9
Trabzon	Tirebolu Ç.Fb.	45	38	7
Yöre Top.		225	190	35
Artvin	Muratlı Ç.Fb.	35	32	3
Artvin	Kemalpaşa Ç.Fb.	35	33	2
Yöre Top.		70	65	5
BÖLGE TOPLAMI		700	622	78

Kaynak: Anket Uygulaması

Tablo 2. Anket Uygulama Bölgesinde Üretici Sayısı, Çaylık Alan, Satınalınan Ürün Miktarı ve Yüzde oranları.

Yöreler	Üretici Sayısı	Üretici (%) payı	Çaylık Alan (da)	Çaylık Alan (%)payı	Satın alınan Ürün mik.(ton)	Satın alınan Ürün (%) payı
Rize	128,305	59.60	562,686	63.48	346,313	68.29
Trabzon	66,686	30.98	228,359	25.76	103,983	20.51
Artvin	20,287	9.42	95,348	10.76	56,801	11.20
BÖLGE TOP.	215,278	100.00	228,359	100.00	507,097	100.00

Kaynak: Anket Uygulaması

Tablo 3. Anket Uygulama Alanı ve Kapsamı.

	Rize		Trabzon		Artvin		Bölge Toplamı	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Uygulanan Anket Sayısı (Ad.)	405	57.85	225	32.15	70	10.00	700	100.00
Cevaplanan Anket Sayısı (Ad.)	367	59.00	190	30.55	65	10.45	622	88.86
Cevaplanmayan Anket Sayısı (Ad.)	38	8.64	35	15.55	5	7.14	78	11.14
Üretici Sayısı (Ad.)	128305	59.60	66686	30.98	20287	9.42	215278	100.00
Çaylık Alan (Dekar)	562636	63.48	228359	25.76	95348	10.76	886393	100.00
Satınalınan Ürün Mik. (Ton)	346312	68.29	103984	20.51	56801	11.20	507097	100.00

Kaynak: Anket Uygulaması

1. TÜRKİYE'DE ÇAY TARIMININ BAŞLANGIÇ VE GELİŞİMİ

Bu bölümde Türkiye'de çay tarımının başlangıç ve gelişimi ile ilgili sadece konunun ana hatlarını ortaya koymak amacıyla bazı analitik bilgiler verilecektir.

1.1. Devlet Tekeli Kaldırılmadan Önceki Dönem

Türkiye'de çay içme alışkanlığı 1600 yıllarından sonra başlamıştır. Memleketimizde çay yetiştirilmesinin istenmesi ise 1883 yılına rastlamaktadır (Tekeli 1970).

Türkiye'de çay yetiştirilmesi için ilk önemli teşebbüs 1917 yılında Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Müderrislerinden Ali Rıza Erten'in çay tarımının Artvin ve Rize Bölgesinde yapılabileceği konusunda ciddi çalışmaları sonucunda bir rapor düzenlemesi ve bu raporu zamanın İktisat Bakanlığına sunulmasıyla gerçekleştirilmiştir (Kacar, 1986).

Ali Rıza Erten'in bu raporu sonradan İktisat Vekaleti tarafından "Şimal-i Şarkı Anadolu ve Kafkasya'da Tetkikatı Zırai" adlı kitap haline getirilmiştir. Ali Rıza Erten'in 1917 yılındaki raporu T.B.M.M. tarafından dikkate alınmıştır ve uzun görüşmeler sonucunda 16 Şubat 1924 tarihinde "Rize Vilayeti ile Borçka kazasında fındık, portakal, mandalina, limon ve çay yetiştirilmesi" adı altındaki 407 sayılı kanun kabul edilmiştir (Kacar 1986).

1937 yılına kadar çay tarımının başlama ve gelişmesi, zamanın ziraat umum müfettişi Zihni Derin'in çalışmaları sayesinde başarılı olmuştur. İlk ürün, 1938 yılında 138 kg olarak elde edilmiştir.

1940 yılında iktisadi ve siyasi olayların etkisiyle 3788 sayılı "Çay Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun yaş çay yaprağı satın almayı garanti etmekte ve 30 bin dönümlük çay bahçesi kurulmasını öngörmektedir.

25.5.1952 tarihinde çıkarılan 4233 sayılı "Kahve ve Çay İhisarı Kanunu" ile çayın tüketim amacıyla Türkiye'ye sokulması ve yurt içinde satılması Devlet Tekeli'ne alınmıştır.

27.2.1951 tarih ve 5748 sayılı kanunla çiftçilere sağlanacak krediler düzenlenmiştir.

10.7.1953 tarih ve 6133 sayılı kanunla çay alanları miktarını artırmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmış, ayrıca çay yetiştiricilerinin kuracakları

kooperatiflere tanınacak damga resmi, ferağ harcı ve muamele vergisine ilişkin muafiyetler düzenlenmektedir.

Üreticilere faizsiz verilecek nakdi kredi şekil şartları ise 30.6.1956 tarih ve 6754 sayılı kanunla düzenlenmiştir (Özyurt, 1989).

Ülkemizde çay tarımının tarihsel gelişiminde önemli dönüm noktalarından biri de 1973 yılına kadar Tekel Genel Müdürlüğü eliyle sürdürülen çay işletmeciliğinin 6 Aralık 1971 tarih ve 1497 sayılı "Çay Kurumu Kanununun" çıkarılmasından sonra, 1973 yılından itibaren 1497 sayılı kanunla kurulan Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmasıdır.

Çay Kurumu Kanunu ile çay endüstrisi ve tarımına yeni bir ruh ve dinamizm getirilmiş, yeni bir teşkilatlanma biçimi ortaya çıkmıştır (Özyurt, 1989).

Söz konusu kanuna göre, çay tekeli el değiştirerek, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı 440 sayılı kanuna tabi İktisadi Devlet Teşekkülü kurulmuştur. Kanunun 4. maddesinde Kurumun amacı "Memleketin Tarım Politikasına uygun olarak çay ziraatını geliştirmek, çay kalitesini ıslah etmek ve işlenmesini teknik esaslara göre yürütmek, iç ve dış pazar isteklerine uygun mahsul üretimi sağlamak" olarak belirtilmiştir (Özyurt, 1989).

Bu kanunla, çay tarım ve endüstrisinde Çay Kurumu, tam bir odak merkezi ve tek hakim otorite durumuna getirildiğini ve çayın bu tarihten sonra hızla bir gelişme sürecine girdiğini görüyoruz. 1497 sayılı Çaykur kanununun çıkarıldığı 1971 yılında 203513 dekar olan çay üretim alanları, Çayda devlet tekelinin kaldırıldığı 1985 yılına kadar önemli derecede genişleme göstermiş ve çaylık alanlar 669467 dekara ulaşmıştır.

1.2. 3092 Sayılı Kanun ve Çay Tekelinin Kaldırılmasından Sonrasi Dönem

440 sayılı kanunun ruhuna göre düzenlenmiş ve teşkilatlandırılmış olan Çay Kurumu, bu yapısını 3092 sayılı kanun yürürlüğe girdiği 19 Aralık 1984'e kadar sürdürmüştür. 4 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı çay kanunu ile çaydaki Devlet Tekeli kaldırılmıştır. Bu kanunun çıkarılmasından sonra Çaykur'un bünyesi değişmemiş, ancak bulunduğu piyasanın yapısı değişmiştir. Monopol (Tekelci) piyasadan, oligopol (Sınırlı sayıda firmanın hakimiyeti) piyasasına geçilmiştir (Özyurt, 1989)

Bu kanun ile çay ekonomisine getirilen değişiklikler şöyle özetlenebilir:

a. Çay tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmıştır. Ancak çay tarım alanlarının genişletilmesi Bakanlar Kurulunca tespit edilecek sınırlar

dahilinde kalmaya devam edecektir.

b. Gerçek ve tüzel kişilerin Çay Endüstrisine girmesi, tedarik, üretim ve pazarlama faaliyetlerinde bulunması serbest bırakılmıştır. Çay Tekelinin kaldırılmasını sağlayan en önemli hüküm budur.

c. İhtiyaç duyulacak yaş çay yaprağının, doğrudan üreticiden satın alınarak tedarik edilebileceği hükmü, üreticiler açısından önemli değişiklikler getirmiştir. Çünkü daha önce monopson hakimiyetinde olan çay yaprağı piyasası, bu kanunla oligopson piyasasına dönüşmüştür (Özyurt,1989).

2. TÜRKİYE'DE ÇAY TARIMININ YAPISI

Memleketimizde çay üretimi, Doğu Karadeniz Bölgesinde doğuda Artvin, Batıda Ordu vilayetinin Fatsa ilçesine kadar uzanan kıyı şeridi üzerinde, kıyıda yer yer 28 km içerlere kadar uzanan bir alan içerisinde yapılmaktadır. Doğuda Artvin, batıda Araklı ilçesine kadar olan kesim birinci derecede verimli çay ekim alanlarını, Araklı ile Ordu Fatsa arasındaki alan ise ikinci derecede verimli çay ekim alanlarını teşkil etmektedir (Anonim, 1990).

Başlangıçta çay üretiminin artırılması amacıyla çay ekim alanlarının genişletilmesi için önemli teşvikler getirilmiştir. Zamanla üretim miktarında belli bir artışın sağlanmasından ve iç tüketimin karşılanmasından sonra yeni çaylık alanlarının tesisi durdurulmuştur. İlk yasaklama 1974 yılında getirilmiş, 1982 yılı sonuna kadar devam etmiştir. 1982-1987 yılları arasında serbest bırakılan yeni çaylık alan tesisi, 1987'den 1989 yılı sonuna kadar tekrar dondurulmuş, son olarak Yüksek Planlama Kurulundan alınan kararlar da bu süre 1991 yılı sonuna kadar uzatılmıştır (Özyurt, 1989).

2.1. Üretim Alanları

1950-1991 yılları arasında gerek miktar olarak, gerekse iller bazında çaylık alanlarda önemli genişlemeler kaydedilmiştir.

2.1.1. Çaylık Alanların Gelişimi

Çaylık alanlar 1950 yılında 26423 dekardan, 1991 yılında 886393 dekara ulaşarak yaklaşık 33 kat artmıştır. Yıllar itibariyle çaylık alanlardaki artışlar aşağıda Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. 1950-1991 Yılları Arasında Türkiye'de Çaylık Alanların Gelişimi

Yıllar	Çaylık Alan (Dekar)
1950	26423
1960	134880
1970	278883
1975	503000
1980	538110
1985	669000
1990	905750
1991	886393

1950 yılından 1991 yılına kadar geçen 41 yıl sonunda çaylık alanlarda % 3354 gibi çok yüksek oranda artışlar gerçekleşmiştir. Bu artış özellikle 1950-1975 yılları arasında çok hızlı olmuştur. Tablo 4'de 1990 yılı çaylık alanının 1991 yılı çaylık alanından 19357 dekar daha fazla görülmesinin gerçek nedeni, çaylık alanların 1991 yılına kadar beyana dayalı tespit edilmiş olmasından 1991 yılında ise yerinde ölçümler yapılarak çaylık alanların gerçek bilinen rakamının belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

2.1.2. İller İtibariyle Çaylık Alanlar

1960-1991 yılları arası iller itibariyle çay ekim alanlarının gelişimi Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. 1960-1991 Yılları Arasında İller İtibariyle Çaylık Alanlar (da)

Yıllar	Rize	Trabzon	Giresun	Ordu	Artvin	Toplam
1960	97950	29000	7160	760	19420	154290
1970	176780	51430	12320	790	40190	281510
1975	344940	102200	9710	640	45380	502870
1980	366160	104580	13200	680	53490	538110
1985	444160	137670	15890	630	71120	669470
1991	562686	196476	31250	633	95348	886393

Kaynak: Çaykur Tarım Dairesi Başkanlığı Değerleri

Tablo 5'de de görüldüğü gibi, 1960 yılında toplam çaylık alanların % 63.48'i Rize yöresinde ve % 12.60'ı Artvin yöresinde bulunurken 1991 yılı itibariyle çaylık alanların yine % 63.48'i Rize yöresinde, % 25.76'sı Trabzon yöresinde bulunmaktadır. 1960 yılıyla çaylık alanların illere göre gelişimi 1991 yılıyla kıyaslandığında, toplam içindeki payın Rize yöresinde değişmediği, Artvin yöresinde %1,84 oranında azalmış olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle yeni çaylık alan oluşumundaki artış hızı ve oranı Trabzon yöresinde % 1.84 daha fazla olmuştur.

2.2. Üretici Sayısı

1970-1991 yılları arasında üretici sayısında da önemli değişimler olmuştur.

2.2.1.Yıllar İtibariyle Üreticilerin Dağılımı

1970-1991 yılları arasında, üretici sayısında meydana gelen değişmeler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. 1970-1991 Yılları Arasındaki Üretici Sayısı

Yıllar	Üretici Sayısı
1970	129620
1975	127732
1980	178805
1985	190620
1990	202904
1991	215278

Kaynak: Efendioğlu; Özyurt; Vanlı, 1992

Tablo 6'da da görüldüğü gibi 1970 yılına nazaran 1991 yılı itibariyle üretici sayısında % 166 oranında artış olmuş ve 129620 kişiden 215278 üretici ailesine ulaşmıştır. Ancak Tablo 5'de görüldüğü gibi 1970-1991 yılları arasında çaylık alanlarda % 314 oranındaki artışla, üretici sayısındaki artışı kıyaslarsak aynı oranda artmadığını görürüz. Bu durum büyük ölçüde yaşlı üreticilerin Bağkur kapsamına alınması ve ruhsatlarını başkalarına devretmelerinden kaynaklanmıştır (Anonim, 1991a)

2.2.2. Dekar Büyüklüklerine Göre Üreticilerin Dağılımı

1991 yılı itibariyle dekar büyüklüklerine göre üreticilerin dağılımı çay ekim alanları ve üreticilerin dağılımı aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi, üreticilerin % 78.65 gibi çok yüksek bir oranı 5 dönümün altında çay işletme büyüklüğüne sahiptir. Özellikle 10 dönümden daha büyük işletmeye sahip olan üreticiler % 9.22 gibi düşük yüzdeye sahiptirler. Buradan, çay üreticilerinin çoğunlukla küçük üreticilerden ve aile ziraatı şeklinde çay üretimini sürdüren üretici ailelerden oluştuğunu ve bu şekilde işletme büyüklüğü dağılımının da nispeten adil bir dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Büyük işletme sahiplerinin düşük paya

Tablo 7. 1991 Yılı İtibariyle Dekar Büyüklüğüne Göre Üreticilerin Dağılımı

Dekar	Üretici Sayısı	Payı %	Top.Çaylık Alan	Payı %
1-5	169321	78.61	508806	57.40
6-10	39923	18.55	295851	33.38
11-15	5185	2.41	65418	7.38
16-20	688	0.32	12415	1.40
21 +	161	0.07	3903	0.44
Toplam	215278	100.00	886393	100.00

Kaynak: Efendioğlu;Özyurt; Vanlı,1992

sahip olması sosyo-ekonomik denge için uygun sonuçlar doğurmaktadır. Tablonun genel olarak değerlendirilmesi sonucunda, çay tarımının aile ziraatı şeklinde ve daha ziyade küçük aileler eliyle sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

2.3. Yaş ve Kuru Çay Üretim Miktarı

1960-1991 yılları itibariyle yaş ve kuru çay üretim miktarları Tablo 8' de ve çayda devlet tekelinin kaldırıldığı 1985 yılından itibaren Çaykur ve özel sektörün yaş çay üretimindeki rekolte payları ve kuru çay üretim miktarları ayrı ayrı olarak Tablo 9'da gösterilmiştir.

2.3.1. Devlet Tekeli Kaldırılmadan Önceki Dönem (1960-1984)

Çay üretiminde Devlet Tekelinin kaldırıldığı 1984 yılına kadar olan dönemde yaş ve kuru çay üretim miktarı Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablonun tetkikinden de anlaşıldığı gibi, Devlet Tekeli kaldırılmadan önceki son 20 yılda yaş ve kuru çay üretiminde çok önemli artışlar olmuştur. Son 24 yılda kuru çay üretimi 23 kat artmıştır. Bu artış 1900-1980 döneminde çok daha hızlı olmuştur. 1981 yılında kuru çay üretiminde görülen %46 oranındaki azalmanın nedeni, o yılda satın alınan yaş yaprak normunda kaliteyi daha da artırıcı yeni bir ürün mübaya standardı belirlenmesi ve buna göre çay alımının yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 8. 1960-1984 Yaş ve Kuru Çay Üretim Miktarları (Ton).

Yıllar	Yaş çay Üretim Mik.	Kuru çay Üretim Mik.	Kuru çay Üretim Artışı (%)
1960	25958	5710	100
1970	153330	33660	+589
1980	476085	92000	+273
1981	192802	43000	- 46
1982	303315	68000	+158
1983	436031	101000	+148
1984	569059	132000	+130

Kaynak: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi ve İşletme Üretim Dairesi Başkanlığı Faaliyet Raporları.

2.3.2.Devlet Tekeli Kaldırıldıktan Sonraki Dönem (1985-1991)

1985 yılından itibaren özel sektörün de faaliyete geçmesi nedeniyle, satın alınan yaş çay ve üretilen kuru çay miktarları 1985-1991 yılları arası Çaykur ve özel sektör olarak Tablo 9'da ayrı ayrı olarak gösterilmiştir.

Tablo 9. 1985-1991 Çaykur ve Özel Sektör Yaş ve Kuru Çay Üretim Miktarları (Ton/Yıl)

Yıllar	Çaykur	Yaş çay üretimi		Kuru çay üretimi				
		%	Ö.Sek.	%	Ö.Sek.			
1985	602474	82.22	27500	17.78	132978	96.02	5500	3.98
1986	669771	92.41	55000	7.59	140261	92.72	11000	7.28
1987	566607	83.04	115700	16.96	119744	83.80	23140	16.20
1988	581338	72.54	220000	27.46	121486	73.41	44000	26.59
1989	520510	77.62	150000	22.38	108436	78.32	30000	21.68
1990	472205	70.24	200000	29.76	95739	70.53	40000	29.47
1991	507000	62.82	300000	37.80	103449	63.29	60000	36.71

Kaynak: Anonim, 1991a.

1985 yılından itibaren çayda Devlet Tekelinin kaldırılmasıyla özel sektörün de faaliyete geçmesiyle birlikte satın alınan yaş çay ve üretilen kuru çay miktarlarında önemli derecede artışlar meydana gelmiştir.

1984 yılında toplam 569000ton olan yaş çay üretimi, geçen sekiz yılda 1991

yılı itibariyle toplam 807000 tona ulaşmıştır. Bu dönemde yaş çay üretimindeki artış oranı % 41 olmuştur. Oysa 1975-1985 yılları arasındaki 10 yıllık dönemdeki artış oranı % 33 olarak gerçekleşmişti. Bu durumda, çay tarımında, 1984 yılından sonra özel sektörün de faaliyetine izin verilmesiyle satın alınan ve üretilen yaş ve kuru çay miktarlarında 1984 yılı öncesine nazaran daha büyük artışlar olduğu anlaşılmaktadır.

1984-1991 döneminde çay sektöründe üretilen yaş çay ve kuru çay miktarlarında Çaykur'un payı giderek azalmıştır. Bu pazar kaybı 1984-1987 yılları arasındaki ilk üç yıllık dönemde % 17 oranında olmuş ve giderek artarak 1991 yılı itibariyle üretilen toplam yaş çay miktarında Çaykur'un payı % 62.82 ye kadar gerileyerek % 37.18 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Aynı durum 1984-1991 yılları arasında her iki sektörün ürettiği kuru çay miktarları bakımından da geçerlidir. 1991 yılı itibariyle üretilen toplam kuru çay miktarları içinde Çaykur'un payı % 63.29, özel sektörün payı ise % 36.71 oranında gerçekleşmiştir. Çaykur'un üretilen kuru çay miktarlarındaki pazar kaybının, yaş çaya oranla % 0.47 oranında fazla oluşunun nedeni, Çaykur'un imalat teknolojisi, kaliteli hammadde mübayaası, işletme tecrübesi gibi nedenlerden ötürü daha yüksek randıman avantajına sahip olmasındandır.

2.4. Kuru Çay İşleme Kapasitesi

Çaykur'un ve özel sektörün kuru çay işleme kapasiteleri 1984 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı dönem itibariyle incelenmiştir.

2.4.1. Özel Sektörün Faaliyete Geçmesinden Önceki Dönem

1984 yılında çayda Devlet Tekeli kaldırılincaya kadar devlete ait çay işletmelerinin sayısı ve kapasitesi aşağıda Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi çayda Devlet Tekeli devam ederken yaş çay işleme fabrika sayıları ve kapasiteleri 5 yıllık dönemler itibariyle dikkate alındığında normal bir artış seyri göstermektedir. Ancak fabrika sayısı ve kapasitesindeki bu artış miktarı aynı dönemlerde satın alınan ve işlenmesi gereken yaş çay miktarlarıyla bir denge içerisinde olmamıştır. Bu nedenle Çaykur 1973-1980 yılları arasında toplam 251000 ton yaş çay yaprağını işleyememiş ve imha etmek zorunda kalmıştır.

Tablo 10. 1950-1984 Yılları Devlete Ait İşletme sayısı ve Kapasite Artışları

Yıllar	Fabrika sayısı	Yaş çay işleme kap. (Ton/Gün)
1950	1	145
1955	2	295
1960	16	2055
1965	24	3195
1970	26	3525
1975	37	5095
1980	39	5395
1984	44	5900

Kaynak: Anonim, 1991a

Bu dönemde imha edilen yaş yaprak miktarları yıllar itibariyle miktar ve değer olarak aşağıda Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. 1973-1980 yılları arasında imha edilen yaş çay miktar ve bedelleri

Yıllar	imha edilen yaş çay mik. (Binton)	Tutarı (Milyar TL)
1973	0.6	0.01
1974	9.0	0.05
1975	4.0	0.03
1976	23.0	0.20
1977	37.0	0.37
1978	46.0	0.55
1979	92.0	1.33
1980	40.0	1.0

Kaynak: Anonim, 1990

Tablodan da anlaşıldığı gibi Çaykur, işletme kapasitesi ve fabrika sayısının yetersiz olmasından ötürü, 1973-1980 döneminde toplam 251600 ton yaş çay yaprağı imha edilerek o yılların cari fiyatlarıyla 3.54 milyar liralık çayın işlenmeden atılması ve imha edilmesi mecburiyetine kalınmıştır.

2.4.2. Özel Sektörün Faaliyete Geçmesinden Sonraki Dönem

Çaykur'un işleme kapasitesindeki yetersizliği ve devletin bazı sektörlerde özel sektörün faaliyetine serbestlik tanıyarak kamu finansmanını rahatlatma ve rekabetçi ortamı yaratma gibi politikaları sonucunda, 1984 yılından sonra çay endüstrisinde de özel sektörün faaliyetine izin verilmişti.

Devlet Tekelinin kaldırıldığı 1985-1991 döneminde Çaykur ve özel sektör fabrikalarının sayısal ve kapasite yönünden gelişimi aşağıda Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. 1985-1991 Çaykur ve Özel Sektör Çay İşleme Kapasitesi ve Fabrika sayıları.

Yıllar	Ç a y k u r		Ö z e l S e k t ö r		T o p l a m	
	Fabrika Sayısı	Kapasite (Ton/Gün)	Fabrika Sayısı	Kapasite (Ton/Gün)	Fabrika Sayısı	Kapasite (Ton/Gün)
1985	44	5900	15	1060	59	6960
1986	45	6050	19	1885	64	7935
1987	45	6050	23	2210	68	8260
1988	45	6050	65	3275	110	9345
1989	45	6070	104	3800	149	9970
1991	45	6070	130	5000	175	11070

Kaynak: Anonim 1991 a

Tablodan da görüldüğü gibi çay sektöründe özel sektörün faaliyete geçtiği 1984 yılından sonra çay fabrika sayılarında ve çay işleme kapasitelerinde kısa sürede büyük artışlar olmuştur. Bu artış, o derece yüksek olmuştur ki, 1947'den 1984'e kadar geçen 36 senede devletin ulaştığı işleme kapasitesi miktarına, özel sektör 8 yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede ulaşmıştır. Bu da gösteriyor ki özel sektör faaliyete geçmeden önce kamu işleme kapasitesi mevcut ihtiyaca cevap vermemekteydi ve işleme kapasitesinin üstünde kalan yaş çay miktarları üreticilerin tarlasında kalıyor veya toplanıp satılamadığından imha edilerek zayi oluyor ve çay endüstrisinde mevcut üretim potansiyeli 1984'den önce tam olarak değerlendirilemiyordu.

1991 yılı itibariyle sahip olunan 11070 tonluk üretim kapasitesinin % 46'lık kısmı özel sektörün elindedir.

Çayda özel sektörün faaliyete geçmesiyle özel sektörce gerçekleştirilen 5000 tonluk ilave üretim kapasitesi, şüphesiz üreticilerin menfaatine olmuş ve daha çok miktarda ve daha kolayca çay satmalarını olanaklı kılmıştır. Ayrıca yaratılan bu ilave işleme kapasitesi, ek istihdam imkanlarının doğmasına vesile olmuştur.

3. TÜRKİYE'DE ÇAY TALEBİ

Türkiye'de çay talebi, yapısı itibariyle, yurt içi tüketim değişimi yönüyle ve arz-talep dengesi açısından aşağıda üç bölüm halinde kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Çay Talebinin Yapısı

Türkiye'de çay lüzumlu mallar grubuna girmektedir. Ne lüks, ne de aşağı maldır. Lüks değildir. Çünkü, yüksek gelir seviyelerinde talep miktarında nisbi artışlar görülmez. Çoğu zaman artan gelirin yarattığı ilave talep, çayın rakibi olan tüketim mallarına kayar. Aşağı mal değildir, çünkü temel gıda maddesi olmadığı gibi, çok düşük gelir seviyelerinde çayın ikame malları sayılabilen ıhlamur vb. mallar tercih edilebilir (Özyurt, 1987a)

Türkiye'de çay talebi 1970'den sonra oldukça dinamik bir karakter kazanmıştır. Bunun nedeni de çayın artık zorunlu tüketim malları arasına girmiş olmasındandır. Nitekim dar gelirli kesimlerin temel tüketim malları arasında çay da yer almıştır.

Geleneksel çay tüketicisi pek çok gelişmiş ülkede kişi başına çay tüketimi nisbeten azalırken, diğer çay üreticisi ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de tüketimi artmıştır (Özyurt, 1987a)

Türkiye'nin yıllık yurtiçi tüketimi 135000 ton civarındadır. Fert başına tüketim 2,2 kg'dır.

3.2. 1980-1991 Yıllarında Yurtiçi Tüketim Değişimi

1980-1991 yılları arasında Çaykur ve özel sektörün iç ve dış satışlarını Tablo 13'de görebiliriz.

Tablonun incelenmesi neticesinde, 1984'de Devlet Tekeli kaldırılmadan önce iç piyasada 110000 ton çay satan Çaykur'un, 1991 yılında, iç pazar payını % 37 kaybederek ancak 85000 ton çay satabildiği ve iç pazarın % 63'üne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablodan da anlaşıldığı gibi ithal edilen çay miktarı çok sınırlı düzeydedir. Çayın demleme şeklindeki alışkanlıkları, içim özelliği, damak tadı oluşturmaları ve gümrük vergi ve fon miktarlarının yüksekliği nedeniyle ülkemizde yapılan çay ithalatının önemli bir miktar teşkil etmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 13. 1980-1991 Yıllarında Çay Satışları (Ton)

Yıllar	i ç s a t ı ş			d ı ş s a t ı ş		ithalat
	Çaykur	Özel Sektör	Toplam	Çaykur	Özel sek.	
1980	87000	-	87000	7000	-	-
1981	88000	-	88000	2000	-	-
1982	91000	-	91000	380	-	-
1983	96000	-	96000	500	-	-
1984	110000	-	110000	600	-	-
1985	108000	4000	112000	800	-	-
1986	112000	8000	120000	-	-	40
1987	112000	11000	123000	-	-	260
1988	90000	38000	128000	235	-	95
1989	102000	28000	130000	25000	-	250
1990	87000	45000	132000	28000	-	150
1991	85000	50000	135000	1800	-	200

Kaynak: Anonim, 1991a

Bir diğer dikkat çekici husus da 1985 yılından itibaren 1991 yılına kadar iç piyasada pazarın % 37'sini eline geçiren özel sektörün ihracatta kayda değer bir gerçekleştirme kaydedemediğinin anlaşılmasıdır.

Çaykur ise 1985'den itibaren iç pazarda daralan payını ve üretim fazlasını ihracatla değerlendirme yoluna gitmiş ve maliyetinin altında fiyatlarla da olsa, özellikle 1989 ve 1990 yıllarında eski Sovyetler Birliği'ne, şimdiki BDT ülkelerine önemli miktarda çay ihracatını gerçekleştirmeyi başarmıştır.

3.3. Arz Talep Fazlası Stok Çay Durumu

Türkiye'de çay üretimi, satışı ve stokları birlikte değerlendirildiğinde görülen durum aşağıda Tablo 14'de gösterilmiştir.

1985 yılından itibaren özel sektörün faaliyete gimesiyle, yaratılan ilave işleme kapasitelerinin özel sektörce kullanılmasıyla beraber daha çok yaş çay alınmış, daha çok kuru çay imal edilmiş, tüketimde kısa sürede önemli artışlar olmamasından dolayı da toplam kuru çay stoklarında sürekli artışlar olmuştur. 1984'de 36000 ton olan yılbaşı stoku, 1991 yılında % 100 artışla 72000 tona ulaşmıştır. Oysa bu dönemde hem 58000 ton radyasyonlu çay

Tablo 14. 1980-1991 Yılları Kuru Çay Üretim Satış ve Stok Durumu (Binton)

Yıllar	Yılbaşı Stoku	Yıl içi Üretimi	Toplam	İç satış	Dış Satış	Toplam Satış	Yıl sonu Stoku
1980	103	92	195	87	7	94	101
1981	101	43	144	88	2	90	54
1982	54	68	122	91	0,4	91	31
1983	31	101	132	36	0,1	96	36
1984	36	132	168	110	0,6	111	57(x)
1985	57	139	196	112	0,8	112,8	83,2
1986	83,2	151	234,2	120	-	120	114,2
1987	55,2	144	199,2	123	-	123	76,2
1988	76,2	165	241,2	128	0,2	128,2	113,2
1989	113,2	139	252	130	25	155	97,2
1990	97,2	135	232,2	132	28	160	72,2
1991	72,2	163	235,2	135	1,8	136,8	98,4

Kaynak: Anonim, 1991 b.

(x): 1986 yılında 58000 ton radyasyonlu çay imha edilmiş ve 1987 yılbaşı stokundan düşülmüştür.

imha edilmiş, hem de Çaykur özellikle 1989 ve 1990 yıllarında toplam 53000 ton çayı BDT ülkelerine ihraç etmiştir. Bunlara rağmen 1992 yılbaşı itibarıyla 98000 ton devreden kuru çay stok miktarıyla sektör karşı karşıya kalmıştır.

Yılbaşı stoku olan 98000 tondan, yeni ürünün alınıp, işleniş piyasaya gireceği Mayıs ayına kadar yaklaşık 56000 ton çayın iç piyasada satılabileceği varsayıldığında yine de 42000 ton gibi gerçek stok fazlası kuru çayı sektör taşımak durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu miktar çayın 1991 yılı cari fiyatlarıyla parasal değeri yaklaşık 1,2 trilyon liradır.

4. TÜRKİYE'DE ÇAY FİYATLARI VE MALİYETLERİ

Türkiye'de çay piyasası oligopoldur. Buna rağmen fiyatların belirlenmesinde hala hükümetin kararları hakimdir. Bu yüzden oligopol rekabet ortaya çıkmamaktadır (Özyurt, 1989)

4.1. Taban Fiyatlarında Gelişmeler

Başlangıçta, çay üretimini teşvik etmek amacıyla çay üreticisine nisbeten yüksek fiyatlar ödenmiştir. Daha sonraları çay tüketiminin memleketimizde devamlı artması sonucu artan çay ithalini yavaşlatmak, iktisadi deyimle ithal ikamesi sağlamak amacıyla devlet üreticiyi koruma politikası gütmüştür. Çay üreticileri devlet tarafından üç şekilde iktisadi politika izlenerek desteklenmiştir. Bunlardan birincisi, üretim alanlarının genişliğine göre dekar başına kredi verilmesi. İkincisi, ürün fiyatlarının garanti altına alınması. Üçüncüsü de üretilen çayların tamamının satın alınması garantisidir.

1980-1991 yılları arasında devletçe ilan edilen yaş çay taban fiyatları Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15. 1980-1991 Yılları Yaş Çay Taban Fiyatları ve Artış Oranları (kg)

Yıllar	Taban Fiyat		Tüketici Fiyat Artış Oranı	
	Kg/TL	Artış %		
1980	41	64	86.60	
1981	55	34	25.86	
1982	72.50	32	29.32	
1983	101	39	37.06	
1984	140	39	49.68	
1985	140	39	44.18	
1986	177	26	30.67	
1987	220	24	55.05	
1988	325	48	75.21	
1989	Mayıs-Haziran	550	75	68.80
	Temmuz-Ağustos	570		
	Eylül-Ekim	600		
1990	Mayıs-Haziran	850	58	63.30
	Temmuz-Ağustos	900		
	Eylül-Ekim	975		

1991 Mayıs-Haziran	1360	58	61.20
Temmuz-Ağustos	1435		
Eylül-Ekim	1510		

Kaynak: Anonim, 1990; 1991b; 1991d

Tablo 15'in tetkikinde yaş çay taban fiyatlarında 1980-1991 yılları arasında tüketici fiyat artışına paralel fiyat artışları olduğu, taban fiyatlarındaki artışın, 1981, 1982, 1983 ve 1989 yıllarında tüketici fiyat artışlarının üstünde olduğu, ancak 1980, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1990 ve 1991 yıllarında ise yıllık tüketici fiyat artış oranlarının gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Buradan çıkan sonuç, üreticilerin gerek 1984 yılında devlet tekeli kaldırılmadan önce, gerekse devlet tekeli kaldırıldıktan sonra taban fiyatlar açısından reel olarak gelir kayıpları olmuştur.

4.2. Kuru Çay Fiyatlarında ve Maliyetlerindeki Gelişmeler

Sektörde öncü görevi yapan Çaykur'un 1984-1991 yılları arası kuru çay maliyetleri ve ortalama paketli çay satış fiyatları ve satış fiyatı artış oranları, yıllık tüketici fiyat artış oranlarıyla mukayeseli olarak aşağıda Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. 1984-1991 Yılları Çaykur Paketli Çay Maliyetleri-Ortalama Satış Fiyatı ile Fiyat Artışlarının Tüketici Fiyat Artış oranıyla Mukayesesi

Yıllar	Paketli çay Mal. (kg/TL)	Artış Oranı (%)	Ort.Pak.çay satış fiyatı (Kg/TL)	Artış Oranı (%)	Tüketici yıl sonu fiyat artış oranı (%)
1984	643	-	1150	-	49.68
1985	914	42.14	2175	89	44.19
1986	1178	28.88	2500	33.33	30.67
1987	1451	23.17	4350	50.00	55.05
1988	2270	56.44	5300	21.93	75.21
1989	4157	83.12	7350	38.67	68.80
1990	6910	66.22	9850	34.01	63.30
1991	14162	104.94	18250	85.27	61.20

Kaynak: Anonim, 1991a; 1991b; 1991d

Tablonun tetkikinde, özellikle 1989 yılına tüketici fiyat artışından daha düşük olduğu, ancak 1989 yılından itibaren kuru çay maliyetlerindeki

artışın yıllık tüketici fiyat artışından daha yüksek oranlarda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık 1987,1988,1989 ve 1990 yıllarında paketli çay satış fiyatlarındaki artış hızı ise yıllık tüketici fiyat artış oranının gerisindedir.

Çaykur'un paketli çay maliyetlerinde son yıllardaki yüksek artış hızını, özel sektörün devreye girmesiyle toplam kapasite kullanımındaki düşüklüğe bağlayabiliriz. Diğer yandan maliyetlerdeki artışa rağmen, paketli çay satış fiyatlarının aynı oranda artmamasının nedeni olarak da Çaykur'un 1984' den sonra özel sektörle rekabet ortamı içinde bulunmasını ve pazardaki hakimiyetini kaybetmeme amacına yönelik tutumunun bir sonucu olarak kabul edilebilir.

5. TÜRK ÇAYININ DIŞ REKABET ŞANSI

Tablo 14'un tetkikinden anlaşılacağı gibi ülkemizde çay sektöründe üretilen kuru çayda, arz talep dengesi arz fazlası şeklinde kendini göstermektedir. 1987 yılı itibariyle 76 binton olan yılbaşı devreden kuru çay stoku, 1991 yılı itibariyle 98 bintona yükselmiştir. Bu durumda gerek Çaykur, gerekse özel sektör ihtiyaç fazlası üretilen kuru çayın dış satım imkanlarını araştırmak ve bunu gerçekleştirmeye çalışmak mecburiyetindedir. Aksi takdirde bu kadar ihtiyaç fazlası stok çayı sektörün taşımasının maliyeti yüksektir.

Dünya çay ithalatı 1986 yılı itibariyle 772 ton, ihracatı ise 1985 yılı itibariyle 1079 tondur. Başlıca ithalatçı ülkeler, İngiltere, BDT, ABD, Pakistan, Mısır, Polonya ve Irak olup, Başlıca ihracatçı ülkeler de, Hindistan, Sri Lanka, Çin, Kenya, Endonezya, Arjantin, Malawi ve Bangladeş'tir (Vanlı, 1989).

5.1. Çayda Dış Rekabet Koşulları

Türkiye'de çay sektöründe ihtiyaç fazlası stok çay varlığı karşısında, ihracat imkanları araştırıldığında uluslararası çay piyasasının işleyişini dikkate almak gerekmektedir.

Dünya çay piyasasının yapısı oldukça karmaşık bir durum gösterir. Bu piyasada en belirgin şekliyle beş değişik hizmet unsuru bulunmaktadır. Üretici, simsar, harmanlayıcı, paketleyici, toptancı ve perakendeciler (Özyurt, 1987/a).

Dünyada kuru çay üretimi yapan kuruluşlar; devlet, devletin katkılarıyla oluşmuş firmalar ve özel firmalar şeklinde değerlendirilebilir. Büyük borsa merkezlerindeki yüksek hacimli çay satışları, az sayıda simsarlar marifetiyle yapılmaktadır. Bunun haricinde, üretici firmalardan çay numunesi alan ve paketleyici-harmanlayıcı firmalara dağıtım yapan, fiyat teşekkül ettirerek satışı gerçekleştiren bağımsız simsarlara ayrıca raslamak mümkündür. Harmanlama ve ambalaj yapanlar ise, üretici ülkelerden aldıkları dökme çayları paketleyici firmaların isteklerine uygun olarak yeniden tasnife tabi tutup; hacim, görünüş ve likör durumuna göre harmanlayıp büyük ambalaj yapan firmalardır. Harmanlayıcı ve paketleyici firmalar ise genelde dünyanın bütün çay üreticisi ülkelerinden satın aldıkları dökme çayları, pazar isteklerine paralel olarak harman yapıp, değişik şekilde paketleyerek piyasaya arz

ederler. Kendi markalarıyla piyasaya sürdükleri çaylarda imaj yaratmak onların en belirgin özelliğidir. Çay pazarlamada kullanılan unsurlar arasında bakkallar, özel satış mağazaları ve büyük mağazalarda toptancı ve perakendeci grubunu oluşturmaktadırlar (Vanlı, 1989).

5.2. Türkiye ve Dünya Çay Satış Fiyatlarının Mukayesesi

Ülkemizde çay sektöründeki ihtiyaç fazlası stok çayın ihracat imkanlarını araştırırken dünya ve Türkiye çay piyasasındaki fiyat mukayeselerini yapmak faydalı olacaktır.

1986-1991 yılları arasında Londra Borsası'nda ve Türkiye'de dökme ve paketli çayların fiyatları aşağıda Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17. Dünya ve Türkiye'de Çay Satış Fiyatları

Yıllar	Londra Borsası dökme çay		Türkiye Paketli çay	
	Pence/Kg	Cent/Kg	Pence/Kg	Cent/Kg
1986	132	202	238	366
1987	105	175	232	387
1988	101	188	153	285
1989	126	206	120	203
1990	115	206	186	316
1991	100	169	197	336

Kaynak: Öksüz, 1991

Tablo 17'den görüleceği üzere, ülkemizde kuru çay satış fiyatları dünya borsalarından bir kaç kat fazla oluşmaktadır. Dünya çay piyasasını elinde bulunduran, üretici olmamakla beraber geçmişteki sömürgeci yapıları nedeniyle üretici ülkelere hakim olmuş, çay borsalarında egemenliklerini devam ettiren ülkeler bulunması nedenlerinden ötürü, Türkiye gibi üretici ülkelerin borsalardaki çay fiyatlarını kontrol etme şansları çok zordur (Öksüz, 1991).

Günümüze kadar Türkiye'de çay pazarlamada iç piyasa hedef alınmış, bütün pazar organizasyonu ona göre tanzim edilmiştir. Türkiye'de çay yetiştiriciliği başlamadan önce uluslararası çay pazarlama organizasyon ağı dünya da oluşmuş ve çalışmalarını sürdürmüştür. Kuru çay maliyetlerinin hesap-

lanmasında önemli yer tutan yaş çay ürün fiyatı ve işçilik giderleri, Türkiye'de daha yüksek düzeyde oluşmakta, sonuçta ihracatta rekabet gücünü azaltıcı rol oynamaktadır (Özyurt, 1987).

5.3. Türkiye'nin Şansı ve Potansiyel Müşterileri

Türkiye'nin çay konusunda oldukça büyük iç pazara sahip olması, dünya piyasası için avantaj oluşturabilir. Yetiştiricilikte mücadele ilacı kullanılmadığından elde edilen çay tabiidir. Türk çayının bu özelliği itibarıyla tanıtılması halinde mutlaka pazar payı bulunacak ve belli tüketici zümrenin taktirini kazanacaktır (Çetinkaya, 1987).

Avrupanın çeşitli ülkelerine gitmiş bulunan Türk halkı halen Türk çayını aramakta ve içmektedir. Onlara ulaşacak şekilde pazarlama kanallarında devamlı çay bulundurulması, diğer tüketici zümrenin dikkatini çekecek, böylece ihracat miktarı artacaktır.

Türkiye tüketici pazarlarına çok yakındır. Afrika, Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu günkü dış ticaretin gerektirdiği her türlü alt yapıya sahiptir. Türkiye, oluşan çay kültürüyle yeni kurulmakta olan Mersin, Antalya ve Trabzon Serbest Bölgeleri sayesinde reexport yapmaya da uygun bulunmaktadır. Ayrıca, BDT ülkeleri ile sınır ticareti geliştirmek için Sarp sınır kapısı açılmıştır. Diğer yandan Türkiye AT'a üye olmak için başvurmuştur. AT ülkeleri, yıllık takriben 240 binton çay ithal edip tüketmektedir. Türkiye'nin AT'deki bir diğer avantajı da, Türkiye'den başlıca çay üreticisi ülkenin bulunmamasıdır. Çay ihracatında Türkiye potansiyel müşterileri değerlendirirken kısa, orta ve uzun dönem projeler hazırlayıp yürürlüğe konulmalıdır (Vanlı, 1989).

Kısa dönemde yıllık 130 binton çay ithalatı yapan BDT ülkelerine ihracat imkanı araştırılmalıdır. Bu ülkelerle coğrafi, kültürel ve dini yakınlıklar bir avantaj olarak da kullanılmalıdır. Pakistan, Mısır gibi ülkeler iç pazarlarında dökme çay sattıklarından yine değerlendirilebilecek dış pazarlar arasındadır. Diğer yandan ABD, İngiltere ve Hollanda her çeşit çayı dökme alıp, harmanlar ve pazarlar. Hareket gören çay miktarı fazladır.

Orta dönemde geçmiş yıllarda yakın ilişki kurulmuş olan ve hem dökme, hem de paketli çay pazarı mevcut olan Irak ve Polonya dikkate alınmalıdır.

Uzun dönemde, Türk çayı, marka ve kalite imajını tüketici üzerinde tesis ederek Almanya'dan başlayarak AT ülkeleri hedef alınmalıdır.

6. ÜRETİCİLERİN SEKTÖR TERCİHİ

4 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı kanunla çayda Devlet Tekeli kaldırıldıktan sonra, kanunun birinci maddesiyle çay tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı bu kanun hükümleriyle serbest bırakılmış çayda kamunun (Çaykur) yanı sıra, özel sektörün de faaliyetine serbestiyet tanınmıştır. Tekelci yapıdan oligopol yapıya dönüşüm yapılan bu dönemde, geçen sekiz yıllık bir dönem sonunda anket yoluyla üreticilerin gerek konumu, gerekse özel sektöre bakış açıları ve değerlendirmeleri, üreticilere tatbik edilen ankette sorulan sorularla ölçülmeye çalışılmıştır.

6.1. Kamu Sektörü Değerlendirilmesi

Üreticilerin çayda Devlet Tekelinin kaldırılması ve özel sektöre müsaade edilmesi hususundaki değerlendirmeleri, anket formundaki bir numaralı soruyla ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 21'de görüldüğü gibi tüm bölgeler kapsamında, üreticilerin % 47.3'ü devlet tekelinin kaldırılmasını faydalı bulmuşlardır. % 49.5'i faydasız görmektedir.

Yörelere itibariyle incelendiğinde, Rize yöresinde üreticilerin % 50.1'i, Trabzon yöresinde % 49'u, Artvin yöresinde % 24.6'sı çayda devlet tekelinin kaldırılmasını faydalı bulduklarını açıklarken, Rize yöresinde üreticilerin % 45.8'i, Trabzon yöresinde % 48'i, Artvin yöresinde % 75.4'ü faydasız bulduklarını açıklamaktadırlar.

Artvin yöresinde devlet tekelinin kaldırılmasını faydasız bulanların oranı Rize yöresinden % 29.6 ve Trabzon yöresinden % 27.4 daha fazladır. Bir diğer anlatımla Artvin yöresi üreticileri, çayda devlet tekelinin kaldırılmasını diğer yörelere nispeten daha çok faydasız bulmaktadırlar.

6.2. Özel Sektör Değerlendirilmesi

Tablo 21'deki verilerin analizinde; tüm bölgeler kapsamında üreticilerin % 49.5'i özel sektöre müsaade edilmesini faydasız bulurken, % 47.3'ü faydalı bulmakta, % 3.2'si de bu konuda bir fikir beyan etmemektedir.

Yörelere itibariyle Tablo 21'deki verilerinin analizi neticesinde; Rize yöresinde üreticilerin % 50.1'i özel sektörün faaliyetine müsaade edil-

mesini faydalı bulduklarını açıklamışlardır.

Ancak, üreticilere 19. soruyla sorulan "Çaykur'un özelleştirilmesi daha mı iyi olur?" sorusuna üreticilerin % 84.73'ü "iyi olmaz" karşılığını vermiş, Çaykur'un özelleştirilmesine taraf olanların oranı sadece % 10.77 oranında olmuştur.

7. ÜRETİCİLERİN PROBLEMLERİ

4 Aralık 1984'de çıkarılan 3092 sayılı kanundan önce tekel şartlarında işleyen çay ekonomisi ve piyasası, bu kanun çıkarıldıktan sonra oligopole dönüşmüştür. Özellikle yaş çay yaprağı üreten üreticilerin bu yeni piyasaya uyum sağlamaları gerekmektedir. Uzun yıllar, çay yaprağını belirli bir taban fiyattan tamamının satın alınması garantisıyla önemli bir teşvik görmüş olan üreticiler, ilerleyen yıllarda ruhsatlı ve ruhsatsız çay ekim alanlarının artması, buna karşılık kamunun yaş çay işleme kapasitesindeki artışın sınırlı kalması ve üretilen kuru çayda ihtiyaç fazlası kuru çay stoklarının çıkması gibi nedenlerle ürettiği yaş çayı rahatça satmakta zorlanmış ve istediği taban fiyatı bulamamıştır (Özyurt, 1985).

1985 yılından sonra, özel sektörün de faaliyete geçmesiyle oligopol piyasa şartlarına geçilmiş, bu dönemde özel sektör hızla yeni çay işletmeleri kurarak üretim kapasitesini artırmış gerek satın alma, gerek toplam işleme kapasitesini artırması sonucu üreticilerden daha çok yaş çay alınması, işlenmesi imkanlarının doğmasına vesile olmuştur.

Bu yeni tablo karşısında üreticinin durumu geçmişe nazaran mutlakada daha farklı olmuştur. bu yeni ve farklı konumda üreticilerin geride kalan sekiz sene sonunda oligopol piyasa şartlarında tutum, düşünce, tavırların ne olduğu ve kamu ve özel sektöre bakış açısının nasıl olduğu bu araştırmaya ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

7.1. Hasat ve Taşıma Problemleri

Üreticilerin hasat ve taşıma ile ilgili problemleri uygulanan ankette 13 ve 14'üncü sorularla ölçülmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili sorular 14'üncü soruya üreticilerden alınan cevaplar Tablo 34'de gösterilmiştir. Tablonun incelenmesi neticesinde çay hasadı ile ilgili olarak bölge genelinde üreticilerin % 69.94'ü kendilerini en çok yoran şeyin çay satmak olduğunu, % 21.38'i çay taşımamanın, % 6.15'i çay toplamanın, % 2.57'si de çaylıkların bakımını yapmak olduğunu ifade etmişlerdir.

Yörelere itibariyle incelendiğinde Rize yöresi üreticilerin % 22.07'si, Trabzon yöresi üreticilerinin % 18.95'i, Artvin yöresi üreticilerin % 24.61'i çay hasatında kendilerini en çok yoran şeyin çay taşımak olduğunu ifade etmişlerdir.

Bölge genelinde üreticilerin % 6.11'i çay hasadında kendilerini en çok yoran şeyin çay toplama olduğunu ifade etmişlerdir. Yörelere itibariyle bu oran Rize yöresinde % 5.45, Trabzon yöresinde % 6.84, Artvin yöresinde % 7.69 olarak tespit edilmiştir.

Makasla çay toplanmasıyla ilgili olarak üreticilere sorulan 13. sorunun cevapları Tablo 33'de tetkikinde; Bölge genelinde üreticilerin % 53.22'sinin makasla çay toplanmasının yasaklanmasına karşı olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek taban fiyatı ve peşin ödeme şartına rağmen üreticilerin % 53.22'sini makasla çay toplanmasının yasaklanmasına karşı çıkması, üreticilerin makasla çay toplama çay hasatının vazgeçilmez bir parçası olarak benimsediklerini göstermektedir. Yörelere itibariyle bu durum incelendiğinde, Rize yöresinde üreticilerin %49.60'ı, Trabzon yöresinde % 61.58'i ve Artvin yöresinde % 49.23'ü makasla çay toplanmasının yasaklanmasına karşı çıkmaktadırlar.

7.2. Satma ve Kontenjan Problemleri

Üreticilere, özel sektöre çay satışlarının en büyük nedeninin ne olduğu anketin 3'üncü sorusuyla sorularak tespit edilmeye çalışılmıştır. Alınan cevapların Tablo 23'de analizi neticesinde; bölge genelinde üreticilerin % 84.41'i Çaykur'a çay satmalarında en büyük tercih nedeninin devlet güvencesi olduğunu ifade etmişlerdir. Yörelere itibariyle bu oran Rize yöresinde % 86.1, Trabzon yöresinde % 80, Artvin yöresinde % 87.7'dir.

Üreticilerin özel sektöre çay satmalarının tercih nedeni de anketin 2'nci sorusuyla ölçülmeye çalışılmış, bölge genelinde üreticilerin % 80.87'si özel sektöre çay satış nedenlerinin Çaykur'un kontenjan uygulaması olduğunu ifade etmişlerdir. Yörelere itibariyle ise, Rize yöresinde üreticilerin % 89.7'si, Trabzon yöresinde % 70.6'sı, Artvin yöresinde ise % 91.8'i Çaykur'un uyguladığı kontenjan nedeniyle özel sektöre çay sattıklarını belirtmişlerdir.

Bu durumda, üreticilerin Çaykur'un kontenjan uygulaması nedeniyle özel sektöre çay sattıkları ve şayet Çaykur kontenjan uygulamazsa özel sektöre satılan çayın daha da az miktarda gerçekleşeceği anlaşılmaktadır.

Üreticilerin anketin 4'üncü sorusuna verdikleri cevapların Tablo 24'de değerlendirilmesi sonucunda, bölge genelinde üreticilerin % 50.33'ünün Çaykur alım yerlerinde bekletildikleri anlaşılmaktadır. Özel sektör alım yerlerinde bekletilen üreticilerin oranı % 19.20, hem Çaykur, hem de özel sektör alım yerlerinde bekleyen üreticilerin oranı ise bölge genelinde % 39.38'dir.

1985 yılından itibaren özel sektörün de faaliyete geçmesine rağmen çay satmayla ilgili olarak üreticilerin gerek Çaykur, gerekse Özel sektör alım yerlerinde bekletilme sorunlarının önemli ölçüde giderilmediği anlaşılmaktadır.

Çaykur 1989 yılından itibaren alım yerlerinde üreticilerin satmak üzere getirdiği çayların arabalara yüklenme işini üreticilerin sırtından kaldırıldığını ve çay yükleme işini parayla tutulan işçiler veya Çaykur'un görevli işçileri tarafından yapılacağını ilan etmiş olmasına rağmen üreticilere sorulan anketin 5'inci sorusuna alınan cevapların, Tablo 25'de değerlendirilmesi neticesinde; halen üreticilerin bölge genelinde % 38.28'inin çay yükleme işini kendilerinin yaptığı bunun karşılığında her hangi bir senet almadıkları belirtilmektedir. Tutulan işçiler yüklemeyi yapıyor diyen üreticilerin bölge genelinde oranı % 29.93, özel sektörün görevlileri yükleme işini yapıyor diyenlerin oranı ise % 31.79'dur.

7.3. Taban Fiyat Uygulamalarının Etkileri

1984-1991 yıllarında ilan edilen taban fiyatların geçerliliği konusunda üreticilere sorulan anketin 8'inci sorusuna alınan cevapların sonuçları Tablo 28'de görülmektedir.

Anket sonuçlarının bölge genelinde değerlendirilmesi sonucunda üreticilerin %97.43 gibi çok bir kısmı ilan edilen taban fiyatlarını yeterli bulmamaktadır. Taban fiyatları yeterlidir diyenlerin oranı sadece % 2.57'dir.

Yörelere itibariyle üreticilerin, Rize'de % 98 .30, Trabzon'da % 97.90'ı ve Artvin yöresinde % 97.77'si taban fiyatlarını yetersiz bulduklarını açıklamışlardır.

Bu durumda, üreticilerin devlet tekeli kaldırılıp, özel sektörün faaliyetine izin verilmesi sonucunda, rekabetçi piyasa şartlarında da tatminkar bir taban fiyatı bulamadığı ve ilan edilen taban fiyatların yetersiz bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Yine taban fiyatlarının üreticiler üzerinde, yeterli gelir yaratıcı etkilerini ölçmek amacıyla sorulan 17. soruya karşılık alınan cevapların Tablo 37'de değerlendirilmesi sonucu bölge genelinde üreticilerin % 97.11 gibi çok yüksek bir kesiminin, sadece çaydan elde edilen gelirle geçimini yeterince sağlayamadığı anlaşılmaktadır.

Çaydan kazanılan geliri yetersiz bulan üreticilerin yörelere iti-

barıyla oranı Rize'de % 97.73, Trabzon'da % 97.90, Artvin'de de % 96.93'dür

Gerek taban fiyatların yetersizliği gerekse çaydan elde edilen gelirin yetersizliği hususunda üreticilere sorulan 8 ve 17'nci sorularda, "Yetersizlik" yönünde hemen hemen aynı oranda alınan cevaplar, aynı zamanda üreticilerin bu konudaki görüşlerinin ve tutarlılığının bir göstergesi olmaktadır.

Yine üreticilerin, yeterli taban fiyat ve peşin ödemeye karşı makasla çay toplama tercihlerinden birini yapması yönünden sorulan 13'üncü soruya alınan ve Tablo 33'de gösterilen verilerin analizinde; bölge genelinde üreticilerin % 40.68 gibi azımsanılmıyacak bir oranının, yeterli taban fiyat verilmesi ve peşin ödeme yapılması durumunda makasla çay toplamaktan vazgeçebilecekleri anlaşılmaktadır.

7.4. Ödeme Problemleri

Üreticinin ödeme ile ilgili problemlerini tespit etmek amacıyla, üreticilere anketin 7. ve 9. soruları yöneltilmiş, alınan cevaplar Tablo 27 ve Tablo 29'da gösterilmiştir.

Özel sektörün üreticilere çay parası ödeme sisteminden bölge genelinde, üreticilerin % 98.24 gibi çok yüksek bir kısmının memnun olmadığı ve yeterli bulmadığı Tablo 27'nin tetkikinden anlaşılmaktadır. Yörelere itibariyle ise Rize'de üreticilerin % 98.91'i, Trabzon'da % 98.95'i, Artvin'de de % 92.31'i özel sektörün çay parasını ödeme sisteminden memnun değildir.

Özel sektörün çay parasını ödeme sistemine karşı üreticilerin bu derece yüksek orandaki memnuniyetsizliği, özel sektörün üreticilere karşı ödeme politikalarını ikinci plana ittikleri ve satın aldıkları yaş çay yaprağı miktarlarının, öncelikle Çaykur'un kapasite yetersizliği ve kontenjan uygulaması mecburiyetleri karşısında, çayını tarlasında bırakmak istemeyen üreticilerin çaresizliğinin ve teslimiyetçiliğinin sonucu üzerine kurdukları anlaşılmaktadır.

Anketin 9'uncu sorusunda, üreticilere Çaykur'un 1991 yılı çay parası ödeme sistemini yeterli bulup, bulmadıkları sorulmuş, bu sorunun sorulmasının gayesi de 1984'den beri, yaş çay mübayaası ve tesellüm yılı bitmeden çay parası ödeme sistemini hiç bir zaman bitirememiş olan Çaykur'un, 1991 yılının seçim yılı olması nedeniyle üreticilere olan çay parası borcunun tamamının yıl içinde ödenmiş olmasının etkilerinin ne düzeyde olduğunu belir-

lemek idi. Söz konusu soruya cevap veren üreticilerin cevaplarının Tablo 29'da analizi neticesinde bölge genelinde % 62.38'i' Çaykur'un 1991 yılı ödeme sistemini yeterli bulduklarını açıklamışlardır. Kısmen yeterli bulanların bölge genelinde oranı ise % 22.35 düzeyindedir. Yeterli bulmayanların oranı ise sadece % 15.27'dir.

7.5. Çaylıkların Bakım, Budama ve Gübreleme Problemleri

Tablo 32'deki verilerin değerlendirilmesi sonucu, üreticilerin çaylıklarının bakımı, budaması ve gübrelemesinde problemleri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu hususla ilgili soruya cevap veren üreticilerin bölge genelinde % 23.31'i çaylıklarına yeterince bakım, budama ve gübreleme yapamadıklarını ifade etmekte olup, yöreler itibariyle bu oran, Rize'de % 19.35, Trabzon'da % 31.58 ve Artvin'de % 21.54'dür.

7.6. Üreticilerin Örgütsel Problemleri

Anketin 11'inci sorusuyla, bu sorunun varlığı ölçülmeye çalışılmış, ankete yanıt veren üreticilerin bölge genelinde sadece % 24.92'si sorunlarının halledilmesi için ilgili kuruluşlardan yeterli ilgi ve yardım gördüğünü ifade etmiş, % 50.16'sı ise yeterince ilgi ve yardım görmediğini belirtmişlerdir.

Yöreler itibariyle incelendiğinde, ilgili kuruluşlardan yeterince ilgi ve yardım görmediğini ifade eden üreticilerin oranı Rize'de % 51,23, Trabzon'da % 55.79 ve Artvin'de % 27.70 olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlardan, üreticilerin örgütsel ilişkilerinin yeterli düzeyde olmadığı kopuk olduğu ve bu yönde problemlerin devam ettiği anlaşılmaktadır.

8. ÜRETİCİLERİN PROBLEMLERİNİN ÇÖZÜM YOLLARI

Üreticilere uygulanan anketle çeşitli sorunların varlığı ve bunların boyutu ölçülmeye çalışılmıştır. Anket cevaplarının değerlendirilmesi sonucu üreticilerin hasat, taşıma, satma, kontenjan, taban fiyat uygulamaları, ödeme problemleri, çaylıkların bakım ve budama problemleri ve örgütsel ilişki problemleri gibi problemlerinin varlığı ve boyutu saptanmış ve araştırmanın dördüncü bölümünde sonuçlar üzerine gerekli tahliller yapılmıştır.

Bu bölümde de, üreticilerin saptanan bu problemleri karşısında, nasıl bir çözüm önerdikleri, yine üreticilerin anket sorularına verdikleri cevapların ilgili tablolarda verilerinin tahlil edilmesiyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

8.1. Yasal Düzenleme İhtiyacı

Çayda devlet tekeli kaldırıldıktan sonra geçilen oligopol piyasa şartlarında kamu sektörünün yanında 1991 yılı rakamlarıyla 165'e yakın özel sektör işletmesi de çay üretiminde faaliyete geçmiş olmasına rağmen, 1984'den 1991 yılına kadar geçen 8 yıllık bir dönem sonunda, üreticilerin çeşitli sorunları yine varlığını sürdürmüştür.

Anketin 7'nci sorusuna alınan cevapların Tablo 27'de analizi neticesinde, özel sektörün, çay parası ödeme sistemini bölge genelinde % 98.24 oranında yetersiz bulan üreticilerin % 88.75'i çay parası ödenmesi konusunda bir yasal düzenleme ihtiyacı olduğunun zorunluluğunu ifade etmişlerdir. Yörelere itibariyle ise, Rize yöresinde üreticilerin % 93.19'u, Trabzon'da % 81.58'i, Artvin'de de % 84.61'i çay parası ödenmesi hususunda yasal düzenleme ihtiyacı gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 33'de ki verilerin analizi neticesinde, yine üreticilerin % 40.68'i, peşin ödeme yapılması durumunda ve yeterli taban fiyat verilmesi halinde, makasla çay toplanmasının yasaklanması konusunda, yapılacak bir kanuni düzenlemeye olumlu baktıklarını ifade etmektedirler.

Anketin 19'uncu sorusuyla, "Çaykur'un özelleştirilmesi daha mı iyi olur?" şeklindeki sorulan soruya ise bölge genelinde üreticilerin % 84.73'ü olumsuz bakmakta, Çaykur'un özelleştirilmesine karşı çıkmakta ve Çaykur'un varlığını sürdürme taraftarı olduğunu, Tablo 19'daki verilerin tahlili ne-

ticesinde anlaşılmaktadır.

Çay sorunlarının çözümü konusunda, üreticilere sorulan 20'nci soruya karşılık alınan cevapların Tablo 20'de değerlendirilmesi sonucunda, bölge genelinde üreticilerin % 22.99'u yeni çay ekim alanlarının dondurulmasına, % 50.17'si yüksek taban fiyat verilmesi halinde makasın kaldırılması ve 2.5 yaprak çay toplanmasına taraftar olduğunu ifade etmekte, % 26.84'ü de çaya alternatif ürün geliştirilmesinin iyi bir çözüm olacağı düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır.

8.2. Kontenjan Uygulamasının Kaldırılması

Anketin 2'nci sorusunda üreticilere sorulan "özel sektöre çay satışlarının en büyük nedeninin ne olduğu?" sorusuna karşılık bölge genelinde üreticilerin % 80.87'si Çaykur'un yaş çay alımı esnasında kontenjan uygulamasını neden olarak göstermişlerdir. Yine anketin 7'nci sorusuna üreticilerin verdikleri cevaptan, bölge genelinde üreticilerin % 98.24'ü özel sektörün çay parasını ödeme sistemini yeterli bulmadıklarını ifade etmektedirler.

Üreticilerin özel sektörün çay parasını ödeme sistemini yeterli bulmamasına rağmen, özel sektöre çay satması karşısında Çaykur'un kontenjan uygulamasını kaldırıcı tedbirleri bir an önce uygulamaya sokması gerektiği sonucunu vermektedir. Çaykur'a çay satmak istediği halde ve özel sektöre çay satmak istemediği halde kontenjan uygulaması karşısında çaresiz kalan üreticiyi bu ikilemden kurtarmak gerekmektedir.

8.3. Gerçekçi Taban Fiyat Uygulaması

Tablo 18'da üreticilerin taban fiyatların yeterliliği konusunda verdikleri cevapların özetlenmesi sonucu elde edilen değerler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 18'da görüldüğü gibi, bölge genelinde üreticilerin % 98.24'ü Rize yöresinde % 98.91'i, Trabzon yöresinde % 98.95'i ve Artvin yöresinde % 92.31'i 1984-1991 yılları arasında ilan edilen taban fiyatları yeterli bulmamaktadırlar. Bu derece yüksek orandaki memnuniyetsizlik, taban fiyatların gerçekten yetersiz olduğunu ve üreticinin emeğinin ve mahsulünün tam karşılığını almadığının bir göstergesidir.

Zirai ürün hasadında taban fiyatlar en önemli gösterge olduğuna göre, üreticinin bu derece taban fiyatlarını yetersiz bulması karşısında,ge-

Tablo 18. Taban Fiyatlarının Yeterliliği (%)

Yöreler	Taban fiyatları yeterli (%)	Taban fiyatları yetersiz (%)
Rize	1.09	98.91
Trabzon	1.05	98.95
Artvin	7.69	92.31
Bölge Top.	1.76	98.24

Kaynak: Anket uygulaması

rek Çaykur, gerekse özel sektörün üreticiye daha yüksek ve gerçekçi taban fiyatları vermesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Taban fiyatlarının yetersizliğini kanıtlayan ve üreticiye bundan sonraki hasat dönemlerinde daha gerçekçi taban fiyatlar verilmesi gerekliliğini gösteren bir diğer husus da, yine anketin 17'nci sorusunda üreticilere sorulan soruya alınan cevapların değerlendirilmesinden anlaşılmaktadır.

Çaydan elde edilen gelirin yeterliliği hususunda üreticilerin ankette 17'nci soruya verdikleri cevabın Tablo 37'deki sonuçların konuyla ilgili bölümü Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19 . Çaydan Kazanılan Gelirin Yeterliliği (%)

Yöreler	Geçinmeye yeterli (%)	Geçinmeye yetersiz (%)
Rize	3.27	96.73
Trabzon	2.10	97.90
Artvin	3.07	96.93
Bölge Top.	2.89	97.11

Kaynak: Anket uygulaması

Tablo 19' un tetkikinden de anlaşılacağı üzere bölge genelinde üreticilerin % 97.11'i, Rize yöresinde % 96.73'ü, Trabzon yöresinde % 97.90'ı, Artvin yöresinde % 96.93'ü çaydan elde edilen gelirin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

Gerek Tablo 18 ve gerekse Tablo 19'daki sonuçların değerlendirilmesi sonucu; üreticilerin taban fiyatlarını % 98.24 oranında yetersiz bulması ve de % 97.11'inin çaydan elde edilen geliri yetersiz bulması; üreticilerin aynı zamanda cevaplarının da tutarlılığını göstermekte ve taban fiyatlarının bundan böyle iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yine üreticilerin anketin 13'üncü sorusuna verdikleri cevapların Tablo 33'de değerlendirilmesi sonucunda bölge genelinde üreticilerin % 40.68'inin, yeterli taban fiyat verilmesi durumunda, işçilikten ve toplama maliyetinden büyük avantajlar sağlayan makasla çay toplanmasından vazgeçebileceklerini belirtmeleri, taban fiyatların iyileştirilmesi gerektiğinin bir diğer kanıtı olmaktadır.

8.4. Uygun Ödeme Politikaları

İlan edilen taban fiyatlarının yetersizliği ve ödemelerin zamanında yapılmamasının doğurduğu sorunlar karşısında, üreticilerin anketin 13'üncü sorusuna verdikleri cevapların Tablo 33'de analizi neticesinde, bölge genelinde üreticilerin % 40.68'i yeterli taban fiyat açıklanmasını ve peşin ödeme yapılmasını ortaya koymaktadırlar. Yörelere itibariyle bu oran Rize'de % 43.60, Trabzon'da % 31.58 ve Artvin'de % 50.77'dir.

Üreticilerin çay parasının ödenmesi hususunda yasal düzenleme ihtiyacı olup olmadığı yönündeki anketin 10'uncu sorusuna verdikleri cevapların Tablo 30'daki verilerinin yüzde olarak oranları aşağıda Tablo 20 'de gösterilmiştir.

Tablo 20. Yasal Düzenleme İhtiyacı (%)

Yörelere	Yasal düzenleme gerekli	Yasal düzenleme gereksiz	Farketmez
Rize	93.19	5.72	1.09
Trabzon	81.58	13.68	4.73
Artvin	84.61	3.08	12.31
Bölge Top.	88.75	7.88	3.37

Kaynak: Anket uygulaması

Tablo 20'nin tetkikinden de anlaşıldığı gibi, bölge genelinde üreticilerin % 88.75 gibi çok büyük bir çoğunluğu çay parasının ödenmesi konu-

sunda hem Çaykur'u, hem de özel sektörü bağlayıcı ve sorumlu hareket etmesini sağlayıcı yönde bir yasal düzenleme ihtiyacı olduğunu ifade etmektedirler. Yörelere itibariyle bu oranlar Rize'de % 93.19, Trabzon'da % 81.58 ve Artvin yöresinde % 84.61 düzeyindedir.

Çay parası ödenmesi hususunda yasal düzenleme gereksizdir diyenlerin oranı bölge genelinde % 7.88 olup, bu oranlar yörelere itibariyle Rize'de % 5.72, Trabzon'da % 13.68 ve Artvin'de % 3.08'dir.

Görüldüğü gibi yasal düzenleme ihtiyacı gereksizdir diyenlerin oranı bölge genelinde % 7.88 gibi çok düşük bir orandadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, üreticilerin anket sorularına verdikleri cevapların ilgili tablolarda tahlili neticesinde, çay parası ödenmesi hususunda üreticilerin büyük bir çoğunluğu, yasal bir düzenleme yapılması gerektiğinin önemini vurgulamaktadırlar.

8.5. Alternatif Ürün Politikalarının Geliştirilmesi

Çayla elde ettiği gelirle yeterince geçinemediğini ifade eden üreticilerin % 97.11'i ve taban fiyatları % 97.43'ü tarafından yetersiz bulunan üreticiler, çaydan elde edilen gelirin yetersizliğini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, anketin 18'inci sorusuna verdikleri cevapların Tablo 38'de analizi neticesinde bölge genelinde üreticilerin % 76.21'i geçimlerini sağlayacak yeterli düzeyde gelir elde edilebilmesi için çaya alternatif başka gelir getirici ürünlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesi düşüncesindedirler.

Çay sorununu çözmek için, çaya alternatif ürünlerin geliştirilmesini birinci derecede önemli görenlerin oranı da % 26.84 gibi azımsanmayacak düzeyde olduğu Tablo 40'daki verilerin analizi neticesinde anlaşılmaktadır.

8.6. Üretici Örgütsel İlişkilerinin Düzenlenmesi

Örgütsel ilişkilerini % 50.16 düzeyinde yetersiz bulan üreticilerin, çayla ilgili çeşitli sorunlarının çözülmesi için, örgütsel ilişkilerinin geliştirilmesinin gerekliliği ortadadır.

Üreticilere uygulanan anketin sorularına verilen cevapların tahlili neticesinde, taban fiyatlarını ve ödeme sistemini yeterli bulmayan, çaydan aldığı gelirle tam olarak geçinemeyen, taşıma, satma, yükleme gibi problemlerinin varlığı ortada olan üreticilerin bu ve benzeri sorunların

özümü için örgütsel ilişkilerini geliştirmeleri kendi menfaatları icabıdır ve zaman kaybetmeden, bu hususda üstüne düşen görevin gereğini yerine getirmelidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırma boyunca yapılan 8 bölümlük analiz çalışmasının giriş kısmında belirtilen amaçlar, büyük ölçüde gerçekleşmesini sağlamıştır. Nitekim;

a. Ülkemizde 1938 yılında başlanılan çay tarımının 1984 yılına kadar Devlet Tekelinde kaydettiği gelişmeler ve 1984 yılında çayda Devlet Tekeli kaldırıldıktan sonra kamu ve özel sektörün geride kalan 8 sene sonunda sektörün gelişimi içindeki yerleri ve sektörün ulaştığı boyut ortaya konulmuştur.

b. 1984 yılından itibaren çayda özel sektörün de faaliyete geçmesi sonucunda; üretici sayısı, üretim alanları ve toplam yaş ve kuru çay üretimindeki değişimler devlet tekeli öncesi ve sonrası dönemlerin mukayesesi yapılarak değerlendirilmiştir.

c. Özel sektörün de katılımıyla sektörde sağlanan kapasite ve üretim artışı sonuçları, talebin yapısıyla mukayese edilerek, arz talep dengesi üzerindeki etkileri incelenebilmiştir.

d. Çayda dış rekabet koşulları, dünya ve Türkiye çay satış fiyatları ortaya konularak Türkiye'nin dış rekabet şansı araştırılmıştır.

e. Yeni dönemde uygulanan çay politikalarının etkileri ve sonuçları dikkate alınarak, sektörün sorunlarını daha somut biçimde anlama, değerlendirme ve gündeme getirme imkanı bulunmuştur.

f. Üreticilerin sorunları uygulanan anket yoluyla saptanabilmiş ve bu sorunlara ait çözüm önerileri, yine üreticilerin görüş ve önerileri de dikkate alınarak yapılan analizler neticesinde daha gerçekçi ve güncel olarak saptanabilmiştir.

g. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, genellikle tek ürüne bağımlı bir aile ziraatı şeklinde yapılan ve büyük bir üretici ailesini çok önemli derecede etkileyen çay hasatıyla ilgili olarak belirlenen gelir ve taban fiyat yetersizliği ve tek ürüne bağımlılık, kısıtlarına karşı alternatif çözüm önerilerinin yapılabilmesi imkanı bulunmuştur.

h. Çayda özel sektöre izin verilmesinin üzerinden geçen sekiz sene sonunda, üreticilerin kamu ve özel sektör değerlendirmesi ve tercihlerini da-

ha sağlıklı ve net biçimde yapılarının sonuçları belirlenebilmiştir.

Çay tarımının yapısı ışığında devlet tekeli kaldırıldıktan sonra üretici sorunları ve çözüm yollarının araştırılması konusundaki ayrıntılı bilgiler ve sayısal sonuçlar ilgili bölüm ve alt bölümlerde sunulmuştur. Bunların genellemesiyle ulaşılabilecek özet sonuçlar şöyle sıralanabilir.

-Ülkemizde çay sektöründe 1984 yılına kadar kamu tarafından kaydedilen gelişmeler, çay endüstrisinin temelini oluşturmuş, istihdamın artması, ulusal gelire katkı sağlanması, yurt içi ve yurt dışı çay talebinin karşılanması, üreticinin mahsulunun devlet garantisıyla alınması konularında kamu sektörü tek belirleyici olarak yer almış ve bu alanlarda çok önemli katkılar sağlanmıştır.

-Özellikle 1980'li yıllardan sonra dünya'da ve ülkemizde çeşitli sektörlerde hızlanan kamu tekellerinin terkedilmesi, ekonomide kamunun payının azaltılması ve kamunun faaliyet gösterdiği çeşitli sektörlerde özel sektörün faaliyetine izin verilerek, serbest piyasa ekonomisi şartlarının ekonomide daha çok yaygınlaştırılarak hakim kılınması yönündeki gelişmelere uygun olarak; çay sektöründe de 1984'den sonra devlet tekelinin kaldırılması ve özel sektörün faaliyetine izin verilmesi sonucunda; özel sektör sekiz yıl gibi kısa bir zaman süresinde, kamunun 36 yılda yarattığı işleme kapasitesine yakın düzeyde bir kapasite artışını gerçekleştirmiş, üretimin artırılmasına, üreticinin daha çok ürün satıp, daha çok gelir kazanmasına, ilave istihdam imkanı yaratılmasına GSMH'ya katkıda bulunulması gibi sonuçların doğmasına imkan yaratmıştır.

-Çay üretimindeki artışa karşılık, özel sektörün yarattığı ilave kapasite artışı neticesinde, sektörde 1973-1980 döneminde kapasite yetersizliği nedeniyle işlenemiyen ve imha edilen yaş yaprak imhası gibi olumsuz sonuçlara bir daha raslanmamıştır.

-Sektördeki toplam kamu ve özel sektör kapasite artışı, bugün ulaştığı hacim itibariyle ihtiyacın üzerindedir ve bu durum hem kamu, hem de özel sektörde atıl kapasite ve verimli çalışmama gibi ekonomik kayıpları da beraberinde getirmiştir.

-Özel sektörün piyasa şartlarında daha esnek hareket edebilme özelliği nedeniyle, kuru çay üretiminde özel sektörün başlangıçta elde ettiği % 3.98 gibi sınırlı pay, 1991 yılı sonu itibariyle % 36.71 gibi önemli bir düzeye ulaşmıştır. Buna karşılık Çaykur'un toplam kuru çay üretimin-

deki payı % 63.29'a gerilemiştir. Bu oran, aynı zamanda sektörde kamunun payının ve ağırlığının düzeyini göstermektedir.

-Çay talebinde kısa sürede fazla artışlar görülmemesi, buna karşılık sektörde özel işletmelerin devreye girmesiyle toplam üretilen kuru çay miktarındaki artışlar neticesinde; ihtiyaç ve tüketim fazlası çay stokunda birikmiş, dış satış imkanlarının kalite, standart, fiyat, maliyet vb. yönlerden kısıtlı oluşu karşısında, özellikle Çaykur'da stok fazlası ürünün muhafaza edilmesi, ilave stok maliyeti ve toplam maliyet artışlarına neden olması gibi kamunun yükünü ve giderlerini artırıcı ve ağırlaştırıcı sonuçların doğmasına neden olmuştur.

-Devlet tekeli kaldırıldıktan sonra 1989 yılına kadar özellikle Çaykur'un paketli çay maliyetlerinde atıl kapasite nedeniyle maliyetlerdeki artış, yıllık tüketici fiyatlarındaki artıştan daha yüksek olmuştur. Ancak, 1989 ve 1990 yıllarında çay piyasasında rekabetin artması sonucu paketli çay fiyat artışları yıllık tüketici fiyat artışlarından daha düşük olmuştur.

-Ülkemizde çay sektöründe, bugün gelinen noktada ihtiyaç fazlası stok çay miktarının bulunması ihracat imkanlarının araştırılmasının zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak, ihracat imkanları diğer ihracatçı ülkelerle mukayese edildiğinde; pazarlama, organizasyon, fiyat, maliyet, kalite vb. yönlerden ülkemizin pek şanslı olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen; Türk çayı yetiştiriciliğinde zirai mücadele ilacı kullanılmaması, Avrupa'da Türk çayı tüketimine hazır büyük bir Türk nüfusunun varlığı, AT'da çay üreticisi ülke bulunmaması, dünya pazarında, ülkemizin coğrafi açıdan stratejik bir konumda bulunmuş olması, büyük bir ticari potansiyeli olan BDT ülkeleriyle dini, kültürel, coğrafi ve ekonomik bağların bulunması gibi durumlar ülkemizi çay ihracatında şanslı kılan faktörleri teşkil etmektedir.

-Yörede toprağın çok kısıtlı olması, nüfus artış hızının ve yoğunluğunun yüksek olması nedeniyle; mevcut toprak yapısının bölünemezliği, aradan geçen zaman zarfında da önemli bir değişime uğramamıştır. Üreticilerin % 57.40'ı 1-5 dönüm ve % 33.38'i 6-10 dönüm çaylık araziye sahip konumda olduğu yapılan araştırmalar neticesinde belirlermiştir. Bu durum, çay ziraatinin küçük aile ziraatı yapısını koruduğunu ve sosyo ekonomik denge-

leri bozmayacak şekilde uygun sonuçlar taşıdığıının bir göstergesi olmaktadır.

-Üreticiler, genelde çayda devlet tekelinin kaldırılmasını olumlu bulurken, Çaykur güvencesinin kalkmasına ve sektörün tümüyle özelleştirilmesine büyük ölçüde karşı çıkmaktadırlar.

-Üreticiler; makasla çay toplanmasının serbest bırakılması ve özel sektörün ilave işleme kapasitesi yaratması gibi gelişmeler sonucunda çay toplama ve satma gibi problemleri büyük ölçüde hafiflemiştir.

-Diğer yandan üreticilerin % 98.24'ü taban fiyatlarını, % 88.75'i de çay parası ödeme sistemlerini yeterli bulmamaktadırlar. Yani özel sektörün de faaliyette bulunduğu geçen sekiz senelik dönem sonunda üreticilerin çok büyük bir kesimi ilan edilen taban fiyatlarını ve de çay parasını ödeme sistemlerini yeterli görmemektedir. Bu durum, taban fiyat artışları, tüketici fiyat artışlarından geride kalmış olmasıyla da anlaşılmaktadır.

-Üreticiler, Çaykur'dan vazgeçememişlerinin nedeni olarak devlet güvencesinin varlığını ve özel sektöre de çay satmalarının en büyük nedeni olarak da Çaykur'un uyguladığı kontenjanlı alımlar olduğunu belirtmişlerdir.

-Çayın alternatif ürünlere göre önemli bir üstünlüğü olmasına rağmen, yine de çay tarımında başlangıçtan günümüze kadar monokültür tarım özelliği korunmuş olması ve monokültür yapı hakim olmasına rağmen, elde edilen gelirin üreticilerin % 97.11'i tarafından geçinmeye yeterli bulunmaması karşısında, üreticilerin % 26.84'ü gibi azımsanmayacak bir oranı çay sorunlarının çözümünde alternatif ürünlerin geliştirilmesini öncelikli çözümlerden biri olarak görmektedirler.

-Üreticilerin % 88.75'i çayda mevcut sorunların halledilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Özel sektörün aldığı çayın parasını ne zaman ödeyeceğinin belirsiz olması karşısında, zamanında alamadığı ürün parası enflasyon erozyonuna uğrayan üreticilerin % 98.24'ü özel sektörün çay parasını ödeme sistemini yeterli bulmamaktadır.

Bu araştırmadan çıkarılan sonuçlar doğrultusunda; tarlada yetiştiricilikten, tüketici bardağına ulaşıncaya kadar pek çok sektörle ilişki içinde bulunan çay sektöründe, gerek kamu ve özel sektör kuruluşlarının,

gerekse üreticilerin, 1984'den sonra geçilen oligopol piyasa şartlarında bugün gelinen noktada belirlenen çeşitli sorunların çözümü ve sektördeki olumsuzlukların her kesim açısından en aza indirilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunun için;

-Sektörde ulaşılan kapasite büyüklüğü ve işletme sayısı toplam üretime fazlasıyla cevap verecek düzeyde olması, ihtiyaç fazlası stok çayın varlığı ve ihracat imkanlarının kısıtlılığı gibi nedenlerle, yeni özel işletmelerin devreye girmesi sektör ve işletme bazında verimliliği düşürecektir. Bu nedenle sektöre girecek yeni işletmeler buna karar vermeden önce sektörü ve pazarı çok iyi etüd etmelidirler.

-Mevcut üretim alanları ve üretim miktarı yurt içi talebi karşılamaya yeterli olduğundan ve sektördeki kuruluşlar ihtiyaç fazlası (Özellikle Çaykur) stok çayı devretme ve taşıma mecburiyetinde kaldıklarından devletçe yeni çaylık alanların kurulmasını sınırlayıcı tedbirler alınmalıdır.

-Stok fazlası kuru çayın değerlendirilmesi için yurt içi talebi artırıcı çalışmalar yapılmalı, diğer yandan yurt dışı pazar isteklerine uygun ürün yetiştirilmesi yönünde gerekli tarımsal ve teknolojik tedbirler alınmalı ve uygulamaya geçilmelidir.

-Çay üreticileri ilan edilen taban fiyatlardan ve gerek Çaykur'un gerekse özel sektörün ödeme sisteminden memnun değildir. Binlerce çay üreticisi ailesi monokültür olarak uğraştığı çay tarımında tek ürüne bağlı olarak çay ziraatı yapan üreticilere taban fiyatların düşük ilan edilmesi ve de alacaklarının zamanında ödenmemesi, yüzbinlerce üretici ailesini pek çok yönden olumsuz etkilemektedir. Geçim sıkıntısı, sosyal adaletin ve gelir dağılımının bozulması, konut yapımının azalması, eğitim, kültür ihtiyaçlarının giderilmesinden yoksun kalınması ve çaydan kazanılan gelire bağlı olarak canlı tutulan ulaşım ticaret vb. diğer ticari kesimlerin, ticari durumlarının sarsılması gibi pek çok olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Çay üreticilerini ve yöre ekonomisini bu derece olumsuz etkileyen düşük taban fiyat ve belirsiz ödeme politikalarının terkedilmesi ve üreticilerin geçmiş yıllarda uğradığı reel kayıpları da dikkate alarak gerçekçi taban fiyatları ilan edilmeli, çay parası ödenmesinde de, gerek Çaykur, gerekse özel sektörü, üreticinin ürün teslimini takip eden ay içinde ürün parası ödeme sistemini değişmez bir ödeme prensibi olarak kabul etmeli ve uygulamalıdır.

Yüksek taban fiyat verilmesinin sektöre toplam kuru çay maliyetlerinde meydana getireceği artışların etkisiz hale gelmesi ve zaten yüksek olan maliyetlerin daha da yükselmemesi için, gerek kamu, gerekse özel sektör işletmeleri hammadde giderleri haricindeki diğer maliyet unsurlarında iyileştirmeyi, tasarrufu ön plana alacak ve maksimum düzeyde kapasitelerini kullanıp verimliliği artırıcı tedbirleri de almalıdırlar.

-Üreticiler makasla çay toplanmasını hem işçilik, hem de zaman açısından çok karlı görmekte ve kolayca vazgeçemeyecekleri bir hasat biçimi olarak benimsemektedirler. Ancak makasla çay toplamanın hammadde kalitesi üzerinde yaptığı olumsuz etki ve ihtiyaç fazlası ürün satın alınması sonucunu doğurması karşısında, üreticilere gününkoşullarına uygun taban fiyat verilerek ve erken ödeme yapılmak suretiyle daha az miktarda, daha kaliteli ve stok fazlasına neden olmayan düzeyde talebe yetecek kadar yaş çay ürünü satın alınmasının sağlanması hem üretici, hem tüketici, hem de işletmeler açısından daha karlı olacaktır.

-Üretilen çayda kalite ve standardın uluslararası pazarlarda kabul edilen uluslararası standartlara uygun olması sağlanmalı, böylece stok fazlası çayın ihraç edilebilme şansı artırılmalıdır.

-Çaykur kontenjan uygulayarak üreticiden sınırlı çay almak yerine zamanlamalı, bölgesel hasat programları belirleyerek, üreticilerden çayı bozulmadan ve istemediği halde özel sektöre çay satma mecburiyetinde bırakmadan çayını rahatca alma imkanı yaratacak alım politikaları belirlemeli ve uygulamaya geçilmelidir.

-Gerek Çaykur, gerekse özel sektör kampanya kapanışına karar vermeden önce tarlada hasat edilir düzeyde çay olup olmadığını iyice kontrol etmeli ve şayet tarlada toplanır durumda çay varsa, üreticilerden bu çayların alınması için gerekli tedbirleri almalıdır.

-Üreticilerin alım yerlerinde bekletilmemesi, çay yüklememeleri ve şayet çay yüklemişler yükleme paralarının üreticilere ödenmesi sağlanmalıdır.

-Üreticilerin çaylıkların bakımı, budaması ve gübrelemesiyle ilgili sorunlarını giderici tedbirler ve teşvikler hem Çaykur, hem de özel sektör tarafından ortaklaşa belirlenerek uygulanmalıdır.

-Üreticilerin çeşitli sorunlarının çözülebilmesi için örgütsel ve kurumsal ilişkilerini geliştirici yönde yine hem Çaykur, hem de özel sektör üzeri-

ne düşen görevi yapmaktan kaçınmamalıdır. Üreticiler de bu alanda daha bilinçli ve aktif davranmalıdır.

-Sadece çaya bağlı bir tarımsal faaliyetin sakıncaları vardır. Bu nedenle yörede çayın yanısıra, diğer alternatif ürünleri geliştirici çalışmalarına yer verilmeli ve teşvik edilmelidir. Diğer yandan yöreye gelir kazandırıcı kıyı ve sınır ticareti geliştirilmeli, buna paralel olarak alt yapı ve tesis ihtiyaçları giderilmeli, ulaşım, liman, konaklama gibi hizmet sektörleri canlandırılmalıdır.

EK 1
ANKET FORMU

24 Aralık 1991

Sayın Üretici

Elinizdeki bu anket formu, siz değerli ve cefakar çay üreticilerimizin "Çay Tarımının Yapısı Işığında Üretici Sorunları ve Çözüm Yolları Üzerine Bir Araştırma" yaparak mevcut problemleri ve bu problemlerle ilgili çözüm yollarını tespit etmek amacıyla, KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Tezi amacıyla düzenlenmiştir.

Bu anket vesilesiyle ve sizlerin yardımlarıyla, bildireceğiniz görüş ve önerilerinizle, çay üreticilerinin problemlerini ve çözüm yollarını bilimsel bir çalışma konusu yapma ve değerlendirme imkanı bulmuş olacağız.

ANKET SORULARINI NASIL CEVAPLANDIRACAKSINIZ?

Anketimizde toplam 20 soru vardır. Her bir soruyu ve cevap şıklarını lütfen dikkatlice okuyunuz ve cevap şıklarından uygun gördüğünüz seçeneğin yanındaki () boş parantez kutusuna x (Çarpı) işareti koyunuz.

Cevaplandırmak istemediğiniz veya sizinle ilgili görmediğiniz sorulara cevap vermeyebilirsiniz.

Yine bu ankette yer almayan fakat sizin önemli gördüğünüz sorunlar ve çözüm yollarıyla ilgili olarak ilave etmek istediğiniz düşünceleriniz ve önerileriniz varsa, bu düşünce ve önerilerinizi anket formunun son kısmındaki boş yerlere yazabilirsiniz.

Anketin son bölümünde yer alan kimliğinizle ilgili bilgileri yazıp yazmamakta serbestsiniz.

Ankette yer alan cevaplarınızla ilgili değerlendirmeler sadece Yüksek Lisans (Master) tezinin değerlendirilmesinde bilimsel amaçla kullanılacaktır.

Gösterdiğiniz ilgiden ve ankete katıldığınızdan ötürü teşekkür eder, işlerinizde kolaylıklar diler, saygılar sunarım.

ÖNEMLİ NOT: Anketi cevaplandırdıktan sonra anket formunu 10 gün içerisinde bağlı olduğunuz ve anketi aldığınız Çay Fabrikası Tarım Kısım Müdürlüğü yetkililerine veriniz veya gönderiniz.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Köksal KASABOĞLU

TRABZON

1. 1984'de çayda Devlet Tekelinin kaldırılması ve özel sektöre saade edilmesi size göre;
 - a) Faydalı olmuştur ()
 - b) Faydasız olmuştur ()
 - c) Fikrim yok ()
2. Şayet Özel Sektöre Çay satıyorsanız veya sattıysanız sizce bunun en büyük nedeni nedir?
 - a) Çaykur'un kontenjanayarlaması olduğu için ()
 - b) Özel sektör senet verdiği için ()
 - c) Özel sektöre daha kolay çay sattığım için ()
3. Şayet Çaykur'a çay satıyorsanız sizce bunun en büyük nedeni nedir.
 - a) Devlet Güvencesi var ()
 - b) Paramı daha erken alıyorum ()
 - c) Özel sektörün hem fiyatı düşük, hemde zamanında ödeme yapmıyor
4. Çayınızı satarken aşağıdakilerden hangisinde daha çok beklenti hissedersiniz?
 - a) Çaykur alım yerlerinde ()
 - b) Özel sektör alım yerlerinde ()
 - c) Her ikisinde ()
5. Şayet özel sektörde çay satıyorsanız, özel sektöre sattığınızın yüklemesi işi nasıl oluyor?
 - a) Yükleme işi biz yapıyoruz ama yüklemesi parasını almıyoruz. ()
 - b) Tutulan işçiler yüklemesi yapıyor ()
 - c) Özel sektörün görevlileri yüklemesi yapıyor ()
6. Çaykur kampanyayı kapattıktan sonra tarlanızda toplanılmıyorsa çay kaldıysa, bunu hiç toplayıp özel sektöre sattığınız oldu mu?
 - a) Evet oldu ()
 - b) Hayır olmadı ()
7. Özel sektörün çay parası ödeme sistemini yeterli buluyor musunuz?
 - a) Evet yeterlidir. ()
 - b) Hayır yetersizdir ()
8. Son sekiz yıldır açıklanan çay taban fiyatlarını yeterli buluyor musunuz?
 - a) Evet ()
 - b) Hayır ()
9. Çaykurun bu yılki (1991) çay parasını ödeme sistemini yeterli

- a) Evet yeterli ()
- b) Hayır yetersiz ()
- c) Kısmen yeterli ()

10. Sizce, çay parasının ödemesi hususunda kanuni bir düzenlemeye ihtiyaç var mı?

- a) Evet ()
- b) Hayır ()
- c) Fark etmez ()

11. Çay üreticisi olarak çeşitli sorunlarınızı halletmek için ilgili kuruluşlardan yeterli ilgi ve yardımı görüyorsunuz mu?

- a) Evet ()
- b) Hayır ()
- c) Bazen ()

12. Çaylıklarınıza yeterince ve zamanında bakım, bulama ve gübreleme yapılabiliyor musunuz?

- a) Evet ()
- b) Hayır ()
- c) Kısmen yeterli ()

13. Makasla çay toplamak yasaklansa, fakat bunun yerine yülsekte taban fiyat ve peşin ödeme yapılsa kabul eder misiniz?

- a) Evet ()
- b) Hayır ()
- c) Fikrim yok ()

14. Çay hasadında sizi en çok yoran nedir?

- a) Çay toplama ()
- b) Çay salmak ()
- c) Çay taşımak ()
- d) Çay için bakımın yapılması ()

15. Kaç dönüm çaylığınız var?

- a) 1-5 dönüm ()
- b) 5-10 dönüm ()
- c) 10 dönümden fazla ()

16. Yarıcı bulsanız çayınızı yarıcıya kiraya vermişsiniz mi?

- a) Evet ()
- b) Hayır ()

17. Sadece çayda elde ettiğiniz gelikle ailenizin geçimini sağlayabiliyor musunuz?

- a) Evet ()
- b) Hayır ()

EK

ANKETE İLAVE OLARAK ÜRETİCİLERİN DÜŞÜNCE VE ÖNERİLERİ

İyidere Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Bundan beş sene evvel zeytin ile çay aynı fiyattı, fakat bugün zeytinin fiyatı çaydan 10-15 kat daha yüksek. Bu nedenle, çaya verilen taban fiyat artırılmalı".

"Çay parası, üreticiye zamanında ödenmeli, alımyerlerine çay arabaları zamanında gelmeli, üretici alımyerinde bekletilmemeli".

"Çay, bölgemizin tek geçim kaynağıdır".

"Sadece çay ile geçindiğim için, geçim zorluğu çekiyorum".

"Özel sektör çay fabrikaları, devletin ilan ettiği taban fiyatın altında fiyat vermemelidir".

Çayeli Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Yaklaşık 30000 işçi Çaykur'da çalışıyor. Eğer Çaykur özelleştirilirse en az 20000 işçiyi fabrikalardan atarlar. İşsizlik artar, şehirlere göç başlar. Bunun örneğini özel sektör fabrikalarında gördük. İşçilerin yarısını döktü".

"Özel sektöre izin verilmemeliydi".

"Şayet, Çaykur özelleştirilecekse yeni kanuni düzenlemeler yapılmalı aksi halde üretici mağdur olur".

"Üreticiye yasal güvenceleri sağlayan bir düzenleme yapılmalı, ürünler, bahçeler korunmalı, ödeme sistemleri belirlenmeli, çalışanların iş güvencesi sağlanmalı ve bu şartlarda Çaykur özelleştirilmeli".

"Çay üreticisi, çaydan başka alternatif ürünleri yetiştirmeye teşvik edilmelidir. Çünkü, üretilen çay, ihtiyaçtan fazladır. Bu nedenle arz talep dengesi kurulmalıdır".

"Çaykur ve özel sektör çay parasını her ayın sonunda ödemelidir".

"Çay sorununu çözmek için yüksek taban fiyat uygulanmalı, daha az fakat daha kaliteli çay alınmalı, kaliteli üretilen çayın ihtiyaç fazlası da dış pazarlara satılmalıdır".

"Yaş çay alımını yalnız Çaykur yapmalı ve özel fabrikalara yaş çayı Çaykur satmalı. Bunun için Çaykur, bölgedeki özel fabrikalarla 4-5 ay önceden yaş çay tesellümü için gerekli plan ve protokol yapılmalı. Müstahsilin yaş çayı erken toplaması teşvik edilmeli, bunun için ek prim verilmeli. Müstahsile teşvik uygulayarak her yıl çayın beşte birinin budaması yapılmalıdır":

"Çay üreticisi, çay toplamaya başladığı an Çaykur'un fabrikaları tamamen işlemeğe açılmalıdır. Her ayın çay parası, bir sonraki ayın içinde tümüyle ödenmelidir".

Pazarköy Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çay alım yerleri devamlı açık olmalı, alımyerlerinin çayı gündelik olarak fabrikaya çekilmeli, eksperler, müstahsile iyi davranmalı, çay taze alınmalı, fabrikalar tam kapasite çalıştırılmalı".

"Özel sektöre Çaykur tarafından çay satılmalı".

"Çay ekim alanları daha evvelinden dondurulmalıydı. Çelikle çay üretimine gereken önem verilmeli, gerekirse destekleme yapılmalı".

"Çay parası ödemelerinde önceden ilan edilen belirli bir ödeme programı belirlenmelidir".

Çiftlik Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çay parasını ödemede kanuni bir düzenleme yapılmalı".

"Normal taban fiyatın beş katı fazladan verilse dahi makassız elle çay toplayıp satmaya yetiştiremeyiz. Ancak, 2,5 yaprak çayı makasla toplayabiliriz".

"Bütün yaş çay yaprağını Çaykur almalı, özel sektöre Çaykur çay satmalı, çayın parasını da özel sektörden Çaykur alıp müstahsile ödemeli".

"Fabrika müdürleri, fabrikanın işlediği çayı kontrol etmeli, iyi müdür, iyi memur, iyi işçi seçilmeli".

"Çaykur'un özelleştirilmesi düşünülüyorsa, üreticilere uzun vadede satılmalı".

"Özel sektör, devlet denetimi altında geliştirilmeli".

"Çay yollarının bakım ve onarımı yapılmalı".

"Çaykur teşkilatı, özel sektöre üreticinin menfaati için bir miktar baskı yapmalı. Bu baskı, kontenjanı artırarak ve erken ödeme yaparak yapılmalı".

"Çaykur, tüm üreticilerin çayını alıp işleyemiyorsa, kontenjan uygulamasını kaldırıp, özel sektörle anlaşıp, bu fabrikaların işletilmesini kendi üzerine almalı".

"Gübrelemeyi tam yapamamaktayız. Gübre fiyatlarının yüksek oluşu, çay üreticisini gübreleme bakımından kısıtlamaya zorluyor".

Gündoğdu Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çaykur, kampanyayı erken açmalı, hızlı alım yapmalı, üretimi en yüksek seviyeye çıkarmalı, kontenjanı fabrikalara bölge bölge ayarlamalı".

"Çaykur fabrikalarını tam kapasiteyle çalıştırmalı, pazarlama sisteminde, tüketiciye tam ulaşacak şekilde daha aktif dağıtım sistemi kurmalı".

"Üretici erken çay toplamaya teşvik edilmeli".

"Yaş çay fabrikalarında elle yapılan paketleme kaldırılmalı".

"Tüm çaylıklar derin budamaya tabi tutulup en az 2 yıl devlet çayın % 70-80 bedelini subvanse etmeli, 3'üncü yıldan itibaren elle toplamaya geçilmeli".

Taşlıdere Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Üreticiye gübre ve kredi verilmesi hususunda Çaykur öncelik yapılmalı".

"Enflasyonun üzerinde taban fiyat verilmeli".

"Üreticilerin çay bahçelerini tekrar ölçmeli, çıkan sonuca göre çay ekiminin dondurulması, fazlalık kontenjan varsa kaldırılmalı".

"Çaykur, haftada bir gün üreticiden çay almıyor. Bu uygulama kaldırılmalı".

"Üreticiye uygulanan kontenjanlı çay alımı uygulaması tümüyle kaldırılmalı".

Zihniderin Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çayda özelleşme doğru bir olaydır. Ancak, bundan çay müstahsili zarar görmüştür. Özel sektöre verdiği çayın parasını bir veya iki yıl içinde alamamıştır. Çay parasını ödeme konusunda kanuni düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu düzenleme hem Çaykur'u hem de özel sektörü kapsamalıdır. Çaykur'a ait mevcut fabrikalar, kooperatifler kurularak müstahsile uzun vadeyle kiraya verilmeli".

"Üretim, tüketim dengesi sağlanmalı, çaylar sadece üretici firmalar tarafından paketlenmeli, çay üretiminde maliyetler düşürülmeli, dünya standartlarında kuru çay üretilmeli, ihracat potansiyeli yaratılmalı".

"Çaykur'un üreticiye vermiş olduğu yükleme ücretini özel sektör üreticiye vermiyor".

Ambarlık Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Tam özelleşme taraftarı değilim, devletin varlığı sürmelidir".

Çaya alternatif başka ürünler geliştirilmeli, buna da Çaykur'un öncülük yapması gerekir".

"Özel sektöre Çaykur tarafından çay satılmalıdır. Müstahsilin muhatabı Çaykur olmalıdır".

Ardeşen Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Özel sektörün mevcudiyeti faydalıdır. Ancak devletin hem özel sektörü hem de müstahsili koruyacak kanuni düzenleme yapması gerekmektedir".

Özel sektör çay fabrikaları, üreticiye sattığı ürünün parasını bir sene hatta bir buçuk seneye varan bir zamanda ödedikleri gibi, ayrıca üreticinin vergi iadesini de zamanın da ödememektedirler. Bu durumun giderilmesi için üreticiyi koruyacak bir kanun çıkarılması yararlı olacaktır. Kanuni düzenlemeyle disipline edilmiş özel sektöre taraftarım".

"Üretici olarak çay paralarının zamanında ödenmesini, şayet bu mümkün değilse gecikme zammı ödenmesini istiyorum".

"Özel sektör yükleme yapmıyor, üretici kendisi çayı yüklüyor, parasını alamıyor. Çay üreticilerinin sendikası kurulmalı".

"Çaykur özel değil özerk duruma getirilmeli. Çay parası ödemeleri enflasyondan etkilenmeyecek şekilde yapılmalı, Çaykur'a siyaset sokulmamalı, müs-

tahsiller göstermelik değil, gerçek olarak eğitilmelidir".

"Özel sektörün teşviki gerekmektedir. Bir an önce rekabet ortamına geçerek hem kalite, hem de fiyat konusunda gerçek rekabet ortamı oluşturulmalıdır".

"Özel sektör çayını Çaykur'dan almalıdır. Üreticilerin muhatabı Çaykur olmalıdır".

Tirebolu Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çay kalitesine dikkat edilmeli, özel sektör çay bedellerini Çaykur'la aynı zamanda ödemeli"

"Çaykur, özel sektöre satılmamalı, Çaykur müstahsilden çayı alıp, özel sektöre kendisi satmalı".

"Çay alım yerlerinde kurulan kantarlarla yapılan tartılar vatandaşın göreceği şekilde yapılmalı".

Geçimini çaya bağlayan müstahsil çayı veriyor ama parayı ne zaman alacağı belli olmadığı için, bakkaldan, kasaptan, fırından, manifaturacıdan, pazardan borçla malzeme alamıyor".

"Bu soru ve cevaplar kağıt üzerinde kaldığı için, böylesi anketlerin yürüyeceğini hiç tahmin etmiyorum. Üreticinin derdi bitmez, bunlarla ilgilenen olmaz. Çünkü 51 yaşındayım. 51 senedir bu böyledir".

Araklı Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çaykur üreticisinin elindeki ürün bitmeden kampanyayı kapatıp, üreticiyi özel sektörün insafına terk ediyor. Çayın kaliteli olmayışı, kontenjanlı alımının neticesidir".

"Çay üreticileri bilinçlendirilmeli, çay bahçelerinde toprak tahlilleri yapılmalı, çaya alternatif ürünler devlet tarafından belirlenip, yetiştirilmesi hususunda vatandaş teşvik edilmelidir".

Çamlı Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çaykur çay fabrikaları, özel sektöre satılmamalı, devlet müstahsilin tüm çayını alıp, özel sektöre kendi satmalı. Çaykur, çay parasını ödediği zaman özel sektörün de ödeme yapması sağlanmalı".

"Çaylığımıza yol gitmesini, kontenjanın artmasını ve çay parasının erken alınmasını isterim".

Sürmene Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çaykur, ziraat mühendisleri ve teknisyenleriyle çay bahçelerini kontrol yapıp, kaliteli çay üretebilmek için üreticilere gerekli bilgiler verilsin. Ayrıca, devlet, çay üreticilerine üç senede bir düşük faizle kredi versin. Özel çay fabrikaları devlet kontrolüne alınsın. Çay paraları üreticilere peşin ödensin".

"Kontenjan kaldırılınsın, çay paraları zamanında ödensin".

"Çay taban fiyatlarının tespitinde üreticilerin de söz sahibi olması gerekir".

"Çaykur'un özelleşmesi, müstahsilin yetim bırakılması demektir".

"Alımyerlerinde müstahsilin bekletilmemesinin çaresi bulunsun".

Hayrat Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Çay paraları bankalar aracılığıyla ödenmeli, yeniden çay bahçeleri ölçülüp, gerçek dekarın doğru olarak saptanması, köylerdeki alımyerlerinin yol güzergahının yapılması".

"Devlet tekelinin kaldırılması, özel sektöre mücade edilmesi faydasız olmuştur. Özel sektör ödeme konusunda üreticiye hiç bir güvence vermemektedir".

"Öncelikle dışardan ithal edilen paketli çay yasaklanmalıdır. Bağımsızlıklarını elde eden yeni Türk Cumhuriyetleriyle anlaşarak yeni çay pazarları bulunmalıdır".

"Üreticiye ek kontenjan verilmesi gerekiyor. Özellikle benim çaylıklarım eksik yazılmıştır. Altı yıllık yeni çaylık yaptım; çayı hasat ediyorum ve çaylığımın kontenjanı yoktur bu nedenle de özel sektöre çay satıyorum. Çaykur bize çaylıklarımız kadar kontenjan verse, çayımı rahatlıkla Çaykur'a satarım".

Kemalpaşa Çay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Kontenjan yetersizliğinden çayımı özel sektöre satmak zorunda kalıyorum".

"Çaykur, kampanyayı erken kapatıyor ve bu nedenle mecburen özel sektöre çay satıyoruz".

"1988'de dört dönüm yeni çaylık yaptım fakat ölçüm yasak olduğu için bu çaylığımın ruhsatını ve kontenjanını henüz alamadım_.

Muratlı ay Fabrikasına Kayıtlı Üreticiler

"Yol parası kesildiği halde yollarımızın neden hala yapılmadığının takip edilmesini istiyorum".

"Uygulamada ay üreticileri kooperatifinin alıp dağıttığı gübre işinin bizzat aykur tarafından yapılması daha faydalı olacaktır".

"Bizim yöremizde henüz çay hasadı daha tam başlamadan aykur'un tüm işletmelerde aynı zamanda başlayan kontenjan uygulamasını yanlış buluyoruz".

"ay satarken çok zorluk çekiyoruz. ay tarlamız alım yerine uzak olduğundan sırtımızda çay taşıyoruz. Araba yolu olmadığından gün aşırı çay satıyoruz. ay parasına güvenerek bir iş tutamıyoruz. ay paraları seçime yakın hızla ödeniyor, seçimden sonra insaflarına kalmış".

Tablo 21. Çayda Devlet Tekelinin Kaldırılmasına Üreticilerin Bakış açısı

BÖLGELER		a	b	c
	Cevapların dağılımı	184	168	15
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	50,1	45,8	4
	Cevapların dağılımı	94	91	5
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	49	48	3
	Cevapların dağılımı	16	49	-
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	24,6	75,4	-
	Cevapların dağılımı	294	308	20
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	47,3	49,5	3,2

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo22.Üreticilerin Özel Sektöre Çay S atmasının Tercih Nedeni

BÖLGELER		a	b	c
	Cevapların dağılımı	151	-	19
	Cevapların anket sayısı	170	170	170
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	89,7	-	11,3
	Cevapların dağılımı	94	-	41
	Cevapların anket sayısı	135	135	135
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	70,6	-	29,4
	Cevapların dağılımı	17	-	2
	Cevapların anket sayısı	19	19	19
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	91,8	2	6,2
	Cevapların dağılımı	26,2	-	62
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	324	324	324
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	80,87	-	19,13

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 23. Üreticilerin Çaykura Çay Satmasının Tercih Nedeni.

BÖLGELER		a	b	c
RİZE	Cevapların dağılımı	316	23	28
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	86,1	6,3	7,6
TRABZON	Cevapların dağılımı	152	30	8
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	80	15,8	4,2
ARTVİN	Cevapların dağılımı	57	2	6
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	87,7	3	9,3
BÖLGE	Cevapların dağılımı	525	55	42
	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	84,41	8,84	6,75

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 24. Çay Satılması Esnasında Üreticilerin Bekletilme Durumu

BÖLGELER	a	b	c	
	Cevapların dağılımı	185	73	109
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	59,41	19,89	29,70
	Cevapların dağılımı	88	36	66
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	46,32	18,95	34,73
	Cevapların dağılımı	40	11	14
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	61,54	16,92	21,54
	Cevapların dağılımı	313	120	189
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	50,33	19,29	30,38

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 25. Üreticilerin Özel Sektöre Sattığı Çayın Yükleme Durumu

BÖLGELER	a	b	c	
	Cevapların dağılımı	76	40	54
	Cevapların anket sayısı	170	170	170
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	44,70	23,52	31,70
	Cevapların dağılımı	36	54	45
	Cevapların anket sayısı	135	135	135
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	26,66	40,01	33,33
	Cevapların dağılımı	12	3	4
	Cevapların anket sayısı	19	19	19
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	63,16	15,78	21,06
	Cevapların dağılımı	124	97	103
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	324	324	324
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	38,28	29,93	31,79

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 26. Çaykur Kampanyayı Kapattıktan sonra Üreticilerin Özel Sektöre Çay Satma Durumu

BÖLGELER		a	b
	Cevapların dağılımı	268	99
	Cevapların anket sayısı	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405
	Ortalama	73,02	26,98
	Cevapların dağılımı	122	68
	Cevapların anket sayısı	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225
	Ortalama	64,22	35,78
	Cevapların dağılımı	32	33
	Cevapların anket sayısı	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70
	Ortalama	49,23	50,77
	Cevapların dağılımı	422	200
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700
	Ortalama	67,85	32,15

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 27.Özel Sektörün Çay Parasını Ödeme Sisteminin Yetersizliği

BÖLGELER		a	b	c
	Cevapların dağılımı	4	363	
	Cevapların anket sayısı	367	367	
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	
	Ortalama	1,09	98,91	
	Cevapların dağılımı	2	188	
	Cevapların anket sayısı	190	190	
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	
	Ortalama	1,05	98,95	
	Cevapların dağılımı	5	60	
	Cevapların anket sayısı	65	65	
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	
	Ortalama	7,69	92,31	
	Cevapların dağılımı	11	611	
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	
	Ortalama	1,76	98,24	

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 28. Taban Fiyatların Yeterlilik Durumu

BÖLGELER		a	b
RİZE	Cevapların dağılımı	6	361
	Cevapların anket sayısı	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405
	Ortalama	1,64	98,36
TRABZON	Cevapların dağılımı	4	186
	Cevapların anket sayısı	190	190
	Uygulanan anket sayısı	225	225
	Ortalama	2,10	97,90
ARTVİN	Cevapların dağılımı	6	59
	Cevapların anket sayısı	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70
	Ortalama	9,23	90,77
BÖLGE	Cevapların dağılımı	16	606
	Cevapların anket sayısı	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700
	Ortalama	2,57	97,43

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 29. Çaykur'un 1991 Yılı Çay Parasını Ödeme Sisteminin Yetersizliği

BÖLGELER		a	b	c
	Cevapların dağılımı	242	30	95
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	65,94	8,18	25,88
	Cevapların dağılımı	89	61	40
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	46,84	32,11	21,05
	Cevapların Dağılımı	57	4	4
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	87,70	6,15	6,15
	Cevapların Dağılımı	388	95	139
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	62,38	15,27	22,35

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 30. Çay Parasının Ödemesinde Yasal Düzenleme İhtiyacı

BÖLGELER		a	b	c
RİZE	Cevapların dağılımı	342	21	4
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	93,19	5,72	1,09
TRABZON	Cevapların dağılımı	155	26	9
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
	Uygulanan Anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	81,58	13,68	4,73
ARTVİN	Cevapların dağılımı	55	2	8
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	84,61	3,08	12,31
BÖLGE TOPLAMI	Cevapların dağılımı	552	49	21
	Cevapların anket sayısı	622	622	622
	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	88,75	7,88	3,37

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 31. Üreticilerin Örgütsel İlişkilerinin Yeterliliği

BÖLGELER		a	b	c
RİZE	Cevapların dağılımı	75	188	104
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	20,44	51,23	28,33
TRABZON	Cevapların dağılımı	48	106	36
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	25,26	55,79	18,95
ARTVİN	Cevapların dağılımı	32	18	15
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	49,23	27,70	23,07
BÖLGE	Cevapların dağılımı	155	312	155
	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	24,92	50,16	24,92

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 32. Üreticilerin Çaylıklara Bakım, Budama ve Gübreleme Durumu

BÖLGELER		a	b	c
	Cevapların dağılımı	170	71	126
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	46,32	19,35	34,33
	Cevapların dağılımı	70	60	60
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	36,84	31,58	31,58
	Cevapların dağılımı	35	14	16
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	53,85	21,54	24,61
	Cevapların dağılımı	275	145	202
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	44,21	23,31	33,48

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 33. Üreticilerin Makasla Çay Toplama, Yüksek Taban Fiyat, Peşin Ödeme Tercih Durumu.

BÖLGELER	a	b	c	
	Cevapların dağılımı	160	182	25
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	43,60	49,60	6,80
	Cevapların dağılımı	60	117	13
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	31,58	61,58	6,84
	Cevapların dağılımı	33	32	-
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	50,77	49,23	-
	Cevapların dağılımı	253	331	38
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	40,68	53,22	6,10

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 34. Çay Hasatının Zorlukları

BÖLGELER	a	b	c	d	
	Cevapların dağılımı	20	258	81	8
	Cevapların anket sayısı	367	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405	405
	Ortalama	5,45	70,29	22,07	2,19
	Cevapların dağılımı	13	133	36	8
	Cevapların anket sayısı	190	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225	225
	Ortalama	6,84	20	18,95	4,21
	Cevapların dağılımı	5	44	16	-
	Cevapların anket sayısı	65	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70	70
	Ortalama	7,69	67,70	24,61	-
	Cevapların dağılımı	38	435	133	16
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700	700
	Ortalama	6,11	69,94	21,38	2,57

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 35.Sahip Olunan Çaylık Alan

BÖLGELER		a	b	c
	Cevapların dağılımı	183	103	81
	C evapların anket sayısı	367	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	49,87	28,06	22,07
	Cevapların dağılımı	94	72	24
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	49,48	37,89	12,63
	Cevapların dağılımı	20	22	23
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	30,77	33,84	35,39
	Cevapların dağılımı	297	197	128
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	47,75	31,68	20,57

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 36. Üreticilerin Çayları Yarıya Verme Durumu

BÖLGELER	a	b
	Cevapların dağılımı	98 269
	Cevapların anket sayısı	367 367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405 405
	Ortalama	26.70 73,30
	Cevapların dağılımı	60 130
	Cevapların anket sayısı	190 190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225 225
	Ortalama	31,58 68,42
	Cevapların dağılımı	18 47
	Cevapların anket sayısı	65 65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70 70
	Ortalama	27,69 72,31
	Cevapların dağılımı	176 446
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622 622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700 700
	Ortalama	28.29 71.71

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 37. Üreticilerin Çaydan Kazandığı Gelirin Yeterliliği

BÖLGELER	a	b	
	Cevapların dağılımı	12	355
	Cevapların anket sayısı	367	367
RİZE	Uygulanan anket sayısı	405	405
	Ortalama	3,27	96,73
	Cevapların dağılımı	4	186
	Cevapların anket sayısı	190	190
TRABZON	Uygulanan anket sayısı	225	225
	Ortalama	2,10	97,90
	Cevapların dağılımı	2	63
	Cevapların anket sayısı	65	65
ARTVİN	Uygulanan anket sayısı	70	70
	Ortalama	3,07	96,93
	Cevapların dağılımı	18	604
BÖLGE	Cevapların anket sayısı	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700
	Ortalama	2.89	97,11

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 38.Çaya Alternatif Ürünlerin Geliştirilme Zorunluluğu

BÖLGELER		a	b	c
RİZE	Cevapların dağılımı	304	42	21
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	82,84	11,44	5,72
TRABZON	Cevapların dağılımı	118	48	24
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	62,16	25,26	12,63
ARTVİN	Cevapların dağılımı	52	6	7
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	80	9,23	10,77
BÖLGE TOPLAMI	Cevapların dağılımı	474	96	52
	Cevapların anket sayısı	622	622	622
	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	76,21	15,43	8,36

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 39. Üreticilerin Çaykur'an Özelleştirilmesine bakış açısı

BÖLGELER		a	b	c
RİZE	Cevapların dağılımı	40	307	20
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	10,90	83,65	5,45
TRABZON	Cevapların dağılımı	24	161	5
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	12,63	84,74	2,63
ARTVİN	Cevapların dağılımı	3	59	3
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	4,61	90,78	4,61
BÖLGE	Cevapların dağılımı	67	527	28
	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	10,77	84,73	4,50

Kaynak : Anket Uygulaması

Tablo 40. Çayda Sorunların Çözümünde Öncelikli Çözüm

BÖLGELER		a	b	c
RİZE	Cevapların dağılımı	67	215	85
	Cevapların anket sayısı	367	367	367
	Uygulanan anket sayısı	405	405	405
	Ortalama	18,25	58,59	23,16
TRABZON	Cevapların dağılımı	68	67	55
	Cevapların anket sayısı	190	190	190
	Uygulanan anket sayısı	225	225	225
	Ortalama	35,79	35,26	28,95
ARTVİN	Cevapların dağılımı	8	30	27
	Cevapların anket sayısı	65	65	65
	Uygulanan anket sayısı	70	70	70
	Ortalama	12,30	46,15	41,55
BÖLGE	Cevapların dağılımı	143	312	167
	Cevapların anket sayısı	622	622	622
TOPLAMI	Uygulanan anket sayısı	700	700	700
	Ortalama	22,99	50,17	26,84

Kaynak : Anket Uygulaması

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ANONİM (1988), Çaykur İşletme ve Üretim Dairesi Başkanlığı Faaliyetleri, Rize.
- ANONİM (1990), "Türkiye'de çay", Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ankara.
- ANONİM (1991a), Çay Sanayii Özel İhtisas Raporu, Altıncı Beş Yıllık Plan Hazırlık Çalışması, Rize.
- ANONİM (1991b), Çaykur, Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı Faaliyetleri, Rize.
- ANONİM (1991c), Çaykur, Tarım Dairesi Başkanlığı Faaliyetleri, Rize.
- ANONİM (1991d), Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları, 1991/2, Ankara.
- ÇETİNKAYA,M. (1987), "Çaylarda Bulunan Organik Klorlu Tarımsal Mücadele İlaç Kalıntıları", Uluslararası Çay Simpozyumu, TÜBİTAK Yayını, S. 211-219, Rize.
- EFENDİOĞLU,İ.;ÖZYURT,H.;VANLI,H. (1992), "Çayın Türkiye Ekonomisinde Yeri" Standart Dergisi, Sayı:363, Mart 1992,S. 58-59.
- KACAR,B. (1986), "Çayın Tarihi III", Tarih ve Toplum, Mart 1986,S.26.
- ÖKSÜZ,M. (1991), "Çayda Fiyat Politikalarının Analizi", Çaykur Dergisi, sayı:16, S.11-12. Rize.
- ÖZYURT,H. (1985), "Türkiye'de Çay Tekelinin Kaldırılmasından Sonra Beklenen Gelişmeler". Çay Üretimi İşlenmesi ve Pazarlaması, seminer: 27/28 Haziran, 1985 İAV Yayını,S.99-195. İstanbul.
- ÖZYURT,H. (1987a), "Çay Ekonomisi" KTÜ Yayını, Trabzon.
- ÖZYURT,H. (1987b), "Türkiye'de Çay Ekonomisinin Ana Çizgileri ve Çay Tarımının Yarattığı Sosyo Ekonomik Etkiler", Uluslararası Çay Simpozyumu, Haziran 1987, Rize.
- ÖZYURT,H. (1989), "Türkiye'de Çay Tarımının Yarattığı Sosyo Ekonomik Etkilerin Ölçümü",KTÜ Yayını, Trabzon.
- TEKEL,İ,S.T. (1970), "Rize Bölgesinde Çay Yetiştirme ve İşlemede Prodük-tiviteyi Artırma İmkânları", MPM Konferansları, 1969-1970, c.1., s.30-31.

VANLI, H. (1989), "Uluslararası ay Pazarlaması ve' Türkiye," KT Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi. 1989, Trabzon.